

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД:**

НА ПРИКЛАДІ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

НАУКОВА ДОПОВІДЬ

Львів – 2012

НАУКОВУ ДОПОВІДЬ ПІДГОТУВАЛИ

Борщевський Віктор Валентинович – д.е.н., зав. відділу прогнозування та моделювання розвитку регіону ІРД НАН України.

Куліш Інна Михайлівна – к. н. держ. упр., старший науковий співробітник відділу прогнозування та моделювання розвитку регіону ІРД НАН України.

Шевчук Ярослав Васильович – к.е.н., старший науковий співробітник відділу прогнозування та моделювання розвитку регіону ІРД НАН України.

Притула Христина Мирославівна – к.е.н., старший науковий співробітник відділу прогнозування та моделювання розвитку регіону ІРД НАН України.

Крупін Віталій Євгенович – к.е.н., науковий співробітник відділу прогнозування та моделювання розвитку регіону ІРД НАН України.

Чемерис Василь Антонович – к.е.н., докторант ІРД НАН України.

Коваль Ірина Володимирівна – аспірант ІРД НАН України.

ЗМІСТ

Вступ	4
I. Основні проблеми інноваційного розвитку сільських територій України та її регіонів	6
II. Передумови інноваційного розвитку агропродовольчого сектору (на прикладі Карпатського регіону)	11
III. Інноваційна складова становлення несільськогосподарських видів економічної діяльності на сільських територіях	25
IV. Інфраструктурний потенціал інноваційного розвитку сільських територій (на прикладі Карпатського регіону)	33
V. Адміністративно-управлінські та інституційні важелі нарощування інноваційного потенціалу сільських територій	43
Висновки	51
Список використаних джерел	53

ВСТУП

Однією з найгостріших проблем розвитку сільських територій України упродовж останніх років традиційно залишається надзвичайно низький рівень інноваційної активності суб'єктів господарювання, що працюють у сфері аграрного виробництва та суміжних із ним секторах економіки. Проблема ускладнюється фактичною відсутністю інноваційно-активних несільськогосподарських підприємств у сільській місцевості нашої держави. Це знаходить своє відображення у деградації соціальної та комунальної інфраструктури села, поширенні деінвестування та втраті ресурсного і людського потенціалу сільських територій. Як наслідок, українські селяни «у більшості випадків не те що розбудовувати свої села, а й хоч би уберігати їх від руйнувань не мають можливостей»¹.

Все це актуалізує необхідність виявлення першопричин і витоків нинішньої ситуації, пов'язаної з недостатнім інноваційним розвитком сільських територій України, які, після більш ніж 20-ти років проведення економічних реформ, опинилися у стані фактичного занепаду, а також розробки наукових рекомендацій, спрямованих на виправлення ситуації.

Посилення інноваційної спрямованості суб'єктів господарювання у різних сферах економічної діяльності на сільських територіях України дасть змогу підвищити ефективність функціонування як агроформувань, так і підприємницьких структур несільськогосподарського спрямування, забезпечити впровадження нових агротехнологій, адаптацію на вітчизняний ґрунт сучасних стандартів ведення бізнесу, підвищення якості людського капіталу, модернізацію транспортної та виробничої інфраструктури, оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів і медичних установ тощо.

Пропонована наукова доповідь підготована за результатами наукового дослідження, ґрунтованого на виявленні проблем і перспектив інноваційного розвитку сільських територій Карпатського регіону. Результати цього дослідження адаптовані до інноваційних потреб сільських територій України на основі відповідної систематизації та узагальнення отриманих даних.

За своєю структурою наукова доповідь складається з п'яти розділів основного змісту, а також вступу і висновків.

У першому розділі окреслено основні проблеми інноваційного розвитку сільських територій України в цілому та її окремих регіонів. На цій підставі виявлено ключові бар'єри на шляху реалізації інноваційних проектів у межах сільських територій та причини їхнього виникнення.

Другий розділ наукової доповіді присвячений перспективам інноваційного розвитку сфери сільського господарства, як основної виробничої ланки сільських територій України. Аналіз проблем, представлений у цьому розділі, здійснений на прикладі Карпатського

¹ Юрчишин В. До проблеми невідповідності суспільної долі сучасного вітчизняного селянства віковичним надбанням історично-селянського роду України / В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 111.

регіону, який відзначається достатньо складними умовами господарювання, малоземеллям, а також наявністю низки екологічних труднощів, притаманних його сільським територіям.

Дослідженню основних аспектів становлення інноваційного несільськогосподарського підприємництва у сільській місцевості присвячено третій розділ наукової доповіді. В ньому зокрема аналізуються інституційні передумови формування ефективних підприємств сфери послуг, побутового обслуговування населення, переробної та легкої промисловості на сільських територіях Карпатського регіону та України в цілому.

Проблематика інфраструктурного забезпечення інноваційного розвитку сільських територій нашої держави (на прикладі Карпатського регіону) представлена в четвертому розділі.

Завершальний, п'ятий розділ наукової доповіді описує інституційне середовище реалізації інноваційних проектів на рівні сільських територій, включаючи опис адміністративно-управлінських важелів нарощування інноваційного потенціалу сільських територій на загальнодержавному та регіональному рівнях.

За результатами проведеного дослідження сформульовано наукові рекомендації для органів державної влади та місцевого самоврядування, які дозволять прискорити інноваційний розвиток сільських територій України в разі їх практичного застосування.

I. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Інноваційна складова економічного розвитку сільських територій України формується під впливом багатьох чинників, пов'язаних з характером інституційних змін у державі загалом, та в окремих регіонах зокрема. Визначальний вплив на неї мають особливості розвитку суспільно-політичних процесів у межах відповідних сільських територіальних громад, рівень матеріального добробуту та якесь життя їхніх мешканців, розвиненість виробничої, транспортної, комунальної та соціальної інфраструктури села, природно-кліматичні та гео економічні умови господарювання, наявний ресурсний потенціал, активність малого та середнього підприємництва в межах сільських територій, рівень залучення у сферу їх економічного функціонування індивідуальних господарств тощо.

Для визначення інноваційного потенціалу розвитку сільських територій важливе значення має здійснення аудиту існуючої соціально-економічної ситуації в державі, її регіонах та в межах окремих сільських територіальних громад. Адже в кожному конкретному випадку успішність реалізації інноваційних проектів залежить від цілої низки індикаторів, сила впливу кожного з яких виявляється далеко не однаково. Більше того, причинно-наслідкові зв'язки між ними у різних територіальних системах і в різні проміжки часу, значно диференціюються.

Окреслюючи макроекономічний аспект проблематики інноваційного розвитку сільських територій України, першочергову увагу слід звернути на дію мотиваційного механізму формування інноваційної активності господарюючих суб'єктів. В наукових працях вітчизняних авторів справедливо відзначається, що «базовою умовою інноваційного розвитку є відсутність свавілля, тобто наявність гарантій того, що в довгостроковій перспективі економічний прибуток, отриманий у результаті інвестицій у знання і далі в нові технології й організації, не буде вилучено, вкрадено, відсуджено і т. д., а бізнес, заснований на інноваційних технологіях, не буде відібрано»².

На жаль, макроекономічна ситуація в Україні не дає інвестору жодних гарантій на те, що в разі успішної реалізації фінансованого ним інноваційного проекту, він зможе сповна розраховувати на отримання заслужених дивідендів. Більше того, є всі підстави очікувати, що після того, як проект посне приносити чистий прибуток, виявиться чимало охочих отримати свою «частку» у вигляді накладення додаткових соціальних зобов'язань, збільшення платежів до бюджетів різних рівнів, або ж і шляхом рейдерських захоплень.

У цих умовах не тільки ризиковані інноваційні, але й навіть звичайні інвестиційні проекти, спрямовані на просте розширення виробництва, видаються мало вмотивованими. Тим більше, якщо мова йде про сферу

² Дементьев В.В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / В.В. Дементьев, В.П. Вишневський // Економічна теорія. – 2011. – №3. – С. 5-20 (с. 10).

аграрного виробництва або розвитку сільських територій, де часовий лаг окупності інновацій є довшим ніж в цілому по економіці.

Крім того, реалізація інноваційних проектів на сільських територіях пов'язана з низкою інших ризиків, що також ослаблює інтерес потенційного інвестора до вкладення коштів у цю сферу. Насамперед, це стосується довшого терміну окупності інноваційних проектів у сільському господарстві, порівняно з іншими сферами економічної діяльності. Адже виведення нових порід тварин чи сортів рослин, а також їхня адаптація до певних природно-кліматичних умов, як правило, займає більше часу, ніж створення технологічних інновацій у промисловому секторі чи сфері послуг. Більше того, інноваційні агротехнології, які дають високу ефективність в одних регіонах, не завжди можуть бути успішно використаними в інших, що зумовлюється наявним складом ґрунтів та їх біологічних властивостей, культурою ведення сільськогосподарської діяльності, екологією, якістю людського капіталу тощо.

Сільське господарство з його порівняно стабільним асортиментом продукції, безумовно, належить до галузей зі змінною технологією. Історичні зміни у технологіях вирощування сільськогосподарських культур зумовили зниження до десятка разів витрат праці з розрахунку на 1 га посіву за одночасного підвищення врожайності й поліпшення умов праці. Тому у сільському господарстві зміна технології має більш глибокий ефект, ніж поява нової продукції.³ Це створює вищу конкуренцію на ринку інноваційних агротехнологій, внаслідок чого вони концентруються насамперед у розвинених економіках зі сприятливим інвестиційним кліматом і низькими трансакційними витратами.

Обмежуючим чинником для стрімкого поширення інновацій в аграрному секторі економіки є також значна залежність останнього від природно-кліматичних умов, сезонності виробництва та випадкових обставин (наприклад, урожайних і неурожайних років).

Все зазначене у повній мірі відноситься і до АПК України, актуальність інноваційної моделі розвитку якого зумовлюється як зростанням попиту на сільськогосподарську продукцію – основу продовольчої безпеки, розвитком ринку біопалива, так і стрімким впливом науки та нових технологій, що відбувся протягом останніх 20-30 років. Нові технології докорінно і швидко змінили та спонукали до піднесення рівня розвитку провідних вітчизняних сільськогосподарських підприємств.⁴ Тому максимально повне врахування чинників впливу на успішність впровадження інновацій в аграрне виробництво є однією з ключових передумов інноваційного розвитку сільських територій нашої держави.

³ Огієнко Н.І. Ефективне управління агроінноваціями в науково-дослідних установах аграрної сфери / Н.І. Огієнко, Р.М. Бордун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-silskogosp-nauk-ogienko-ni-bordun-rm-efektivne-upravlinnya-agroinnovatsiyami-v-naukovo-doslidnih-ustanovah-agrarnoyi-sferi/>

⁴ Литвинова О.М. Становлення й сучасні тенденції розвитку інновацій та інноваційних процесів в АПК / О.М. Литвинова, Н.В. Кондратюк, Н.В. Чуйко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal///Chem_Biol/Nppdaa/econ/2011_2_3/101.pdf.

На жаль, відсутність помітних інноваційних зрушень у сфері сільського господарства та суміжних із ним видах економічної діяльності, представлених на сільських територіях, спричиняють до посилення розриву між міською та сільською місцевістю в Україні. Відбувається активна міграція з сільської місцевості до міст та за кордон, що, у свою чергу, ще більше знижує потенціал інноваційного розвитку сільських територій через вимивання людського капіталу та зумовлене цим погіршення його якості. Однак Україна має важливі природні ресурси – ліси та родючі землі, придатні для землеробства. Ці ресурси є головним потенціалом для майбутнього розвитку села. Основне завдання для України – виявити методи для стабільного довготривалого інноваційного використання цих ресурсів. Такі методи повинні включати децентралізоване їх використання, правовий захист різних форм землеволодіння та підтримку збалансованого розвитку економічного, соціального та екологічного компонентів.⁵

Поряд із цим потребує удосконалення система державної підтримки інновацій у сільському господарстві та в інших сферах економічної діяльності на селі. Адже нині діюча модель, орієнтована на пряме бюджетне субсидування агровиробників, продемонструвала свою очевидну неефективність. Вона має поступитися місцем тим інструментам інноваційного менеджменту, які зарекомендували свою успішність у розвинутих державах світу. Насамперед, це стосується поліпшення інвестиційного клімату через фінансування інфраструктурних проєктів, створення агропромислових кластерів та агроіндустріальних парків, стимулювання конкуренції на аграрному та суміжних із ним ринках.

До основних елементів державної податкової підтримки інноваційної діяльності в зарубіжних країнах належить також: відстрочення податкових платежів у разі виникнення додаткових витрат на інноваційні цілі; зменшення податку на суму приросту витрат на інноваційні цілі; звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інноваційних проєктів протягом декількох років; пільгове оподаткування дивідендів, отриманих по акціях фірм, які здійснюють інноваційну діяльність; зниження ставок податку на прибуток з метою спрямовування резервних коштів на замовленні державою та спільні науково-дослідні й дослідно-конструкторські розробки; надання пільг по проєктах, що виконуються за пріоритетними програмами; зменшення прибутку, що підлягає оподаткуванню, на суму вартості приладів й устаткування, переданих вищим навчальним закладам, НДІ та іншим інноваційним організаціям; вирахування з прибутку до оподаткування внесків до благодійних фондів, діяльність яких пов'язана з фінансуванням інновацій; зарахування частини податку з прибутку інноваційної організації

⁵ Сектор сільського господарства та розвитку сільської місцевості – системи виробництва на селі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.swiss-cooperation.admin.ch/ukraine/Uk/Welcome_to_the_Office/Activities_of_Swiss_International_Cooperation/Agriculture_and_Rural_Development_Sector.

на спеціальні рахунки з подальшим використанням на інноваційні цілі. В Україні застосовується лише остання пільга, чого, звичайно, недостатньо.⁶

Сьогодні в Україні через недосконале законодавство залишаються не реалізованими численні інноваційні проекти зі строком окупності 3-5 років. Можна прогнозувати, що через фінансові проблеми, які постійно виникають на наших підприємствах, випадки нецільового використання коштів будуть не поодинокими. Ця обставина також гальмує прилив інвестицій, бо збільшує ризик для іноземних інвесторів.⁷

Ще однією проблемою, яка суттєво обмежує інноваційний потенціал розвитку сільських територій України є відсутність координації функціонування різних складових сільської економіки на загальнодержавному та регіональному рівнях. Так, сільське господарство розвивається в руслі державної аграрної політики, сфера харчопереробки, обробної та легкої промисловості – в контексті пріоритетів промислового розвитку держави, функціонування малих підприємств стимулюється на основі заходів з розвитку підприємництва, будівництво інфраструктурних об'єктів та закладів соціальної сфери села – згідно стратегічних завдань відповідних профільних відомств. Як наслідок – втрачається синергетичних ефект, який для інноваційного процесу має особливо важливе значення.

Проблема посилюється ще й у зв'язку з фактичною відірваністю вітчизняної аграрної науки від практики господарювання на сільських територіях, внаслідок чого значна частина інноваційних ідей не знаходять свого застосування, а підготовка кадрів для села ведеться недостатньо системно.

В аграрному секторі набирає обертів тенденція скуповування торговельним, фінансовим та промисловим капіталом корпоративних прав засновників сільськогосподарських підприємств, що призводить до відчуження значної кількості угідь із сільськогосподарського виробництва. Аграрна наука на 75% фінансується за рахунок державного бюджету (наука країни в цілому – на 39%), що нівелює стимули для розробки вченими інноваційних проектів на основі госпдоговорів з агропідприємствами та фермерськими господарствами. Таким чином, за умов збереження існуючої архаїчної організації економіки сільських територій України, коли технічні засоби для більшості підприємств, особливо фермерських господарств, залишаються недоступними, виробник сільськогосподарської продукції відтиснутий від її покупця численними перекупщиками, кредитори обмежують аграріїв не підйомними кредитами на придбання сучасної матеріальної бази, а вітчизняна аграрна наука залишається не інтегрованою в розробку інновацій для села, на інноваційний розвиток сільських територій України хронічно не вистачатиме коштів.⁸

⁶ Іртищева І.О. Особливості інноваційних процесів у сільському господарстві / І.О. Іртищева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2009_03_05/5_irtisheva.php.

⁷ Гнаткович О.Д. Активізація інновацій у сільське господарство України / О.Д. Гнаткович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=65>.

⁸ Зарубіжний досвід підтримки інноваційного розвитку АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kazedu.kz/referat/200503>.

Зважаючи на викладене вище та перспективи співпраці України з країнами Світової організації торгівлі й ЄС, курс на інноваційний розвиток національного АПК варто розглядати як стратегічне завдання, а всі заходи, що передбачають у цьому напрямі, як пріоритетні. Тобто їх повинні фінансувати, насамперед, не лише з державного і місцевих бюджетів, а й за рахунок коштів приватних інвесторів, оскільки йдеться про якісно новий чинник зростання агропромислового виробництва й ефективного вирішення продовольчої проблеми в державі. Застосування новітніх досягнень науки й техніки, прогресивних технологій та високотехнологічних напрацювань, випуск нових і екологічнобезпечних видів продуктів харчування, що користуються підвищеним попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках, дадуть змогу досягти високої ефективності сільського господарства й мати потрібні кошти для вирішення складних завдань соціального розвитку й інфраструктурної перебудови села. Для підвищення ефективності інновацій потрібна державна підтримка та законодавче забезпечення. Для активізації цього важливого напрямку та наукового забезпечення створена й активно функціонує аграрна дорадча служба, яка надає консультації всім зацікавленим із різних сільськогосподарських питань. Започатковано спеціальну службу сервісу – агромагазини, де підприємці можуть не лише придбати відповідний товар, а й отримати консультації дорадчої служби та провідних науковців з відповідних напрямів виробництва.⁹

⁹ Головенко О.В. Проблеми та перспективи інноваційної діяльності аграрного підприємства / О.В. Головенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://feu.kneu.edu.ua/ua/confere_nce/conf_social_dev_ukr_12/section1/tez1/

II. ПЕРЕДУМОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ (НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ)

Карпатський регіон розташований на крайньому заході України і межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією і Молдовою. До його складу входять чотири області: Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька. Прикордонне його положення, специфічні природні умови вплинули на формування народногосподарського комплексу і визначили місце в загальнодержавному територіальному поділі праці.

Загальна площа території регіону складає 56,6 тис. км², або 9,4 % території України. Карпатський регіон має дуже вигідне географічне положення. Він розташований у центрі Європи на перетині шляхів сполучення із Заходу на Схід та з Півночі на Південь (рис. 1).

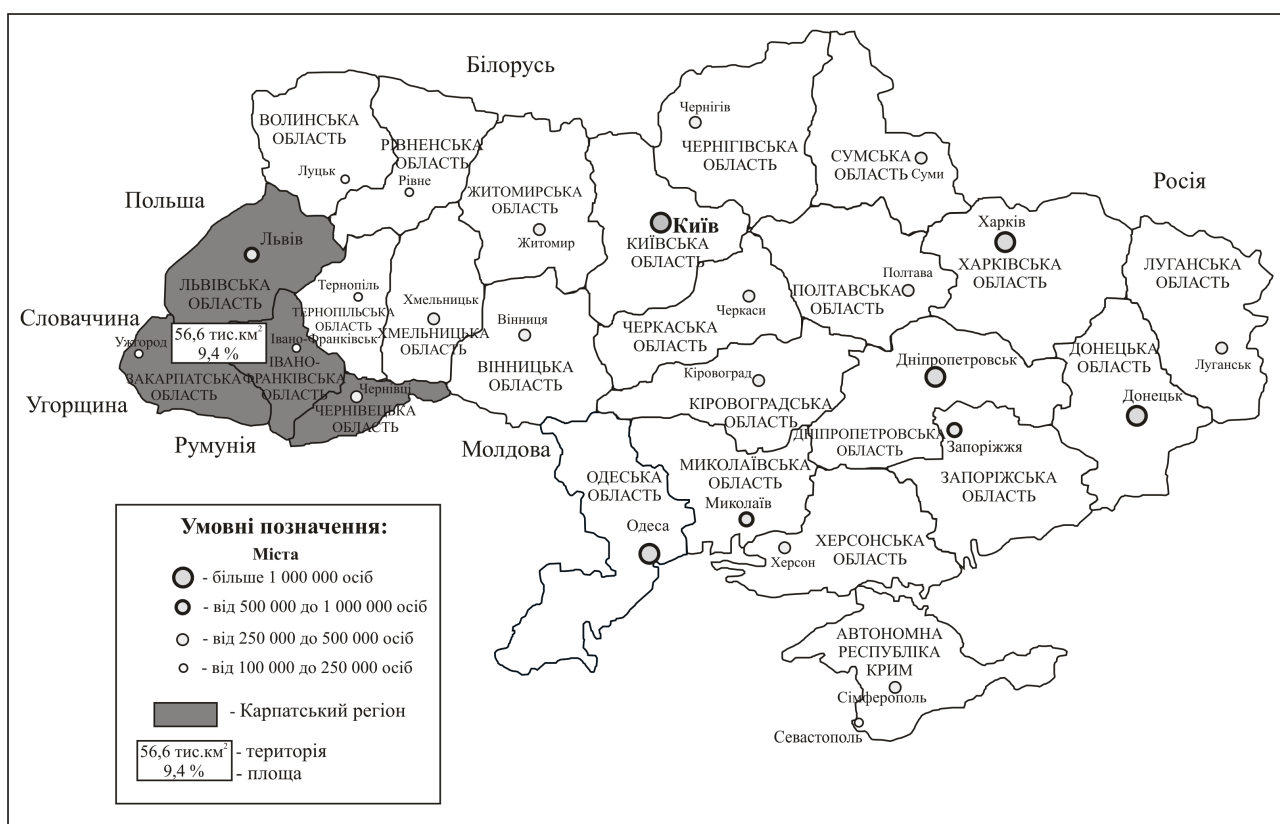

Рис. 1. Територія Карпатського регіону

У виробничій структурі областей регіону переважає індустріально-аграрна складова. Основними галузями економіки Карпатського регіону є промисловість, сільське господарство, транспорт, будівництво.

Натомість на сільських територіях переважає аграрне виробництво, а інші напрями господарської діяльності розвинені відносно слабо. Значною мірою це обумовлюється характером сформованої у попередні роки інфраструктури розвитку сільських територій, яка орієнтувалась, насамперед, на продовольчі потреби держави. На сьогоднішній день це є одним з основних бар'єрів на шляху інноваційного розвитку інфраструктури

сільських територій Карпатського регіону, а також модернізації економіки карпатських сіл загалом.

Фінансові результати розвитку сільського господарства Карпатського регіону за 2011 рік (табл.1) показують, що рівень рентабельності, який комплексно відображає ступінь ефективності використання наявних природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів є нижчим від середнього по Україні. Водночас, 2011-й рік сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства регіону завершили із сумарним прибутком від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг у розмірі 846,6 млн. грн., хоча у Закарпатській та Львівській областях рентабельність фермерських господарств не сягала і 10%, у той час, як у середньому в Україні становила 32,6%.¹⁰

Таблиця 1

Фінансові результати діяльності підприємств галузі сільського господарства Карпатського регіону за 2011 рік

Область	Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	Частка в загальній кількості підприємств, у %		Рівень рентабельності (збитковості), %	
		Підприємств, які отримали чистий прибуток	Підприємств, які отримали чистий збиток	Усієї діяльності	Операційної діяльності
Закарпатська	6714,2	91,2	8,8	2,5	6,5
Івано-Франківська	295453,5	84,3	15,7	15,1	20,8
Львівська	308575,2	80,4	19,6	8,9	10,8
Чернівецька	187138,3	77,7	22,3	11,4	16,4
Україна	25888787,6	84,2	15,8	19,3	24,7

За окремими видами продукції рівень рентабельності є дуже високим, так для овочів у фермерських господарствах Закарпатської області за результатами 2011 р. він становив 154,2% (найвищий показник в Україні). Натомість вирощування соняшника фермерськими господарствами Львівщини та сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківщини виявилось збитковим: -5,6 % та -28,1 % відповідно. Збитковим було і

¹⁰ Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік : Статистичний бюлетень. — Київ : Державна служба статистики України, 2012. — 88 с. — с. 25.

виращування фабричних цукрових буряків фермерськими господарствами Чернівецької області (-23,3 %).

Виробництво продукції тваринництва у 2011 р., зокрема великої рогатої худоби на м'ясо, було збитковим як загалом по Україні, так і для областей Карпатського регіону (виняток становили фермерські господарства Закарпатської та Івано-Франківської областей). У Львівській області виробництва основних видів продукції тваринництва, окрім молока, в сільськогосподарських підприємствах також було збитковим.

Для великих та середніх підприємств¹¹ Карпатського регіону загальна ефективність сільськогосподарського виробництва загалом позитивна, окрім Закарпатської області, де становила для продукції рослинництва 3,3%, тваринництва -5,4 %, що у середньому дало від'ємний показник.¹²

Основну частину валової продукції сільського господарства Карпатського регіону виробляють господарства населення, причому в усіх областях відсоток виробленого у загальній кількості перевищує середнє по Україні значення (48,2 %), а у Закарпатській області цей показник становить близько 95%.¹³

В усіх областях Карпатського регіону підприємницька активність у сільському господарстві є вищою, ніж в середньому по Україні. Так, якщо середня в державі кількість фермерських господарств становить 79,6 % від загальної кількості сільськогосподарських підприємств, то для Закарпатської області вона сягає 95,5%. Однак, кількість працівників, зайнятих у фермерських господарствах Карпатського регіону є, відносно, малою. Наприклад, на 4,5 % сільськогосподарських підприємств Закарпатської області зайнята майже половина (44,5%) працівників цієї сфери. При цьому відсоток осіб, зайнятих на фермерських господарствах в усіх областях регіону є вищим, ніж у середньому по Україні (17,2%).

Частка площі сільськогосподарських угідь, які обробляються фермерськими господарствами в Карпатському регіоні лише Закарпатській області є більшою від середньої по Україні (29,4% проти 20,3%), у решті областей цей показник наближений до середньоукраїнського.

Використання фермерами регіону орендованих сільськогосподарських угідь лише у Чернівецькій області (18,5 %) є дещо вищим від середнього по Україні (16,6 %), для решти областей відповідає середньому значенню (табл. 2).

¹¹ Підприємства, які мають зареєстрований першим вид економічної діяльності, віднесений до галузі сільського господарства, або галузей з переробки сільськогосподарської сировини, або досліджень і розробок в галузі природничих наук, мають або понад 200 га сільськогосподарських угідь, або понад 50 голів худоби, або понад 500 голів птиці, або кількість працюючих понад 20 осіб, або дохід (виручку) від реалізації продукції сільського господарства понад 150 тис грн.

¹² Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік : Статистичний бюлетень. — Київ : Державна служба статистики України, 2012. — 88 с. — с. 25.

¹³ Валова продукція сільського господарства України за 2011 р. : Статистичний збірник / Державна служба статистики України. — Київ : Державна служба статистики України, 2012. — 18 с. — с. 17.

**Загальні характеристики сільськогосподарських підприємств
Карпатського регіону, включаючи фермерські господарства¹⁴**

2011 рік

	Кількість сільськогосподарських підприємств		Середня кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб		Площа сільськогосподарських угідь, тис. га		З неї взято в оренду, тис. га	
	усього	у т.ч. фермерські господарства	усього	у т.ч. фермерські господарства	усього	у т.ч. фермерські господарства	усього	у т.ч. фермерські господарства
Закарпатська	1168	1115	3405	1925	37,8	11,1	19,9	6,3
Івано-Франківська	529	423	4861	1150	121,9	24,2	115,3	20,1
Львівська	1037	855	8297	2266	273,1	53,8	256,2	45,3
Чернівецька	776	665	6062	1620	140,4	28,9	133,0	26,0
Україна	42595	33903	582106	99858	21107,4	4282,0	19372,2	3508,4

Таким чином, позитивний вплив на формування інноваційного потенціалу сільських територій Карпатського регіону чинить велика частка підприємств населення та фермерських господарств, які відзначаються вищим рівнем мобільності та адаптованості до інновацій. Натомість, відсутність достатньої кількості великих агроформувань в регіоні, зменшує можливості для реалізації інвестиційно-інноваційних проектів, спрямованих на розвиток сільськогосподарського виробництва та впровадження новітніх агротехнологій. Ця проблема ускладнюється недостатньо сприятливим інвестиційним кліматом, що зумовлено малоземеллям та складними природно-географічними умовами для ведення високотоварного сільського господарства у передгірних і гірських районах Карпат.

Водночас, наближеність областей Карпатського регіону до кордону з ЄС, а також наявність значного потенціалу для розвитку високоспеціалізованого сільського господарства (екологічно-чистого землеробства, органічного тваринництва, молокопереробки і сироваріння на інноваційній основі тощо) дає підстави для залучення достатньої кількості іноземних інвестицій в реалізацію

¹⁴ Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік : Статистичний бюлетень. — Київ : Державна служба статистики України, 2012. — 88 с. — с. 26

інноваційних проектів у вказаних сферах господарювання.

Крім того, статистика кількості фермерських господарств свідчить про наближеність сільського господарства Карпатського регіону до західноєвропейських традицій. В областях цього регіону, так само, як і в країнах ЄС надається перевага невеликим фермерським господарствам над виробничими гігантами, а на маленьких підприємствах легше досягнути високої якості та екологічної чистоти продукції.

До великих агропромислових підприємств, які здійснюють повний цикл виробництва, переробки та реалізації продукції належать Державне підприємство «Агропромислова фірма «Леанка», Корпорація «Закарпатсадвинпром», ЛК «Юкрейн груп» (Landkom International PLC), молочна компанія «Галичина» тощо. Основні характеристики великих і середніх сільськогосподарських підприємств Карпатського регіону за 2011 рік наведені у таблиці 3.

Таблиця 3

Основні характеристики сільськогосподарських великих і середніх підприємств Карпатського регіону за 2011 рік¹⁵

	Кількість підприємств	Середня кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб	У тому числі		Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції сільського господарства і послуг, тис. грн.	Рівень рентабельності (збитковості) сільськогосподарської діяльності, %
			у рослинництві	у тваринництві			
Закарпатська	55	1675	1305	370	28,6	129498,2	-0,4
Івано-Франк.	113	3903	1952	1951	109,7	1299367,9	31,9
Львівська	204	6516	4280	2236	232,2	2033938,2	21,3
Чернівецька	117	4573	2365	2208	119,4	1061801,6	13,6
Україна	9538	509520	349494	1600126	18455,8	96885022,7	26,4

Позитивним з погляду інноваційного потенціалу сільського господарства Карпатського регіону є призупинення спаду сільськогосподарського виробництва, який розпочався у 1991 р., про що свідчать темпи зниження валової продукції сільського господарства у відсотках до 1990 року. Більше того, на сьогодні вже окреслилася позитивна динаміка.¹⁶

¹⁵ Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік : Статистичний бюлетень. — Київ : Державна служба статистики України, 2012. — 88 с. — с. 30.

¹⁶ Валова продукція сільського господарства України за 2011 р. : Статистичний збірник / Державна служба статистики України. — Київ : Державна служба статистики України, 2012. — 18 с. — с. 17.

Важливим чинником стимулювання інноваційних процесів у сільському господарстві Карпатського регіону, як і України загалом є державна підтримка. Водночас, слід відзначити, що ця підтримка виділяється насамперед на розвиток великих та середніх сільськогосподарських підприємств, у той час, як в Карпатському регіоні переважають середні та малі агровиробники.

Так, з виділених у 2011р. 683'956,7 тис. грн., підприємства Карпатського регіону отримали 13,1 %, а з суми 335'5811,8 тис. грн. – загальної суми коштів за рахунок податку на додану вартість, Карпатський регіон отримав лише 1,5%. Серед областей регіону допомога також була розподілена нерівномірно: Закарпатська область отримала лише 2,1%, а Львівська – 55,4%, решта – розподілилось порівну між Івано-Франківською та Чернівецькою областями. Кошти, отримані за рахунок податку на додану вартість були розподілені наступним чином: Закарпатська – 3,9 %; Івано-Франківська –16,4%; Львівська – 45,3%; Чернівецька – 34,4 %.

Державна підтримка тваринництва регіону у 2011 р. була більшою мірою зосереджена у Чернівецькій області (близько 50% суми виділеної на тваринництво); підтримка рослинництва – у Івано-Франківській області (73 % відповідно).

З розрахунку на одну особу виробництво сільськогосподарської продукції у Карпатському регіоні у 2011 р. було нижчим від середнього по Україні, однак при цьому відзначається позитивна динаміка порівняно із попереднім 2010 роком, що, враховуючи відносно невелику допомогу з боку держави, свідчить про гнучкість підходів та успішний пошук невикористаних резервів сільськогосподарськими виробниками регіону, що є ознакою достатнього рівня інноваційного потенціалу їхнього розвитку (табл. 4).

Таблиця 4

Валова продукція сільського господарства в розрахунку на одну особу в Карпатському регіоні¹⁷

2011 р., гривень

	Усі категорії господарств			У т.ч. сільськогосподарські підприємства		
	2010	2011	2011 у % до 2010	2010	2011	2011 у % до 2010
Закарпатська	3080	3238	105,1	116	164	141,4
Івано-Франківська	3309	3751	113,4	691	1048	151,7
Львівська	2894	3304	114,2	731	884	120,9
Чернівецька	4312	4773	110,7	933	1144	122,6
Україна	4249	5113	120,3	2051	2649	129,2

¹⁷ Валова продукція сільського господарства України за 2011 р. : Статистичний збірник / Державна служба статистики України. — Київ : Державна служба статистики України, 2012. — 18 с. — с. 17.

Аналіз купівлі нової сільськогосподарської техніки сільськогосподарськими підприємствами Карпатського регіону у 2011 р. показує зростання, порівняно з 2010 р., майже за усіма позиціями. Це свідчить про набуття досвіду сільськогосподарськими виробниками та усвідомлення необхідності використання техніки як одного із джерел інноваційного ведення підприємства. Хоча ціни на нафтопродукти, які закуповувалися у 2011 р., порівняно із 2010 р. зросли майже у 1,5 разів, сільськогосподарські виробники змушені були його закуповувати для обслуговування техніки. Зросла і вартість добрив, які необхідно було вносити для відновлення родючості ґрунтів, а також вартість засобів захисту рослин.

Це свідчить про наявність бар'єрів на шляху інноваційного розвитку сільського господарства регіону, зумовленого монопольними тенденціями на ринках, суміжних з аграрною сферою економіки.

У таблиці 5 наведена динаміка цін на енергетичні матеріали, які закуповувалися сільськогосподарськими підприємствами Карпатського регіону та України у 2011 р.: вартість вугілля зросла значно більше, ніж у середньому по Україні, а природний газ – у межах середніх показників.

Таблиця 5

Купівля сільськогосподарськими підприємствами Карпатського регіону енергетичних матеріалів¹⁸

2011 р.

	кількість, тис т	ціна, грн за т		кількість, млн м ³	ціна, грн за тис. м ³	
		2011р.	2011р. у % до 2010р.		2011р.	2011р. у % до 2010р.
		вугілля		природний газ		
Закарпатська	0,0	1250,0	-	2,1	2907,3	110,4
Івано-Франківська	-	-	-	6,1	3183,5	129,9
Львівська	4,5	825,6	125,4	12,3	3286,6	139,0
Чернівецька	1,8	759,3	166,0	2,4	2913,6	128,1
Україна	23,6	844,7	106,3	433,4	3130,9	133,1

Порівняно із 2010 р. у 2011 р. дещо зросла вартість посадкового матеріалу, який закуповували сільськогосподарські підприємства Карпатського регіону, хоча, за окремими позиціями цей ріст, згідно із статистичними даними, є дуже високим (наприклад, понад 9000% на однорічні овочеві культури у Закарпатській області). Це пояснюється тим, що у попередньому році цей посадковий матеріал не закуповувався, і свідчить про пошук альтернативних рослин для вирощування.

¹⁸ Купівля матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб сільськогосподарськими підприємствами у 2011 р. : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. — Київ : Державна служба статистики України, 2012 . — 44 с. — С. 17.

Вартість соковитих і грубих кормів у Карпатському регіоні у 2011 р. порівняно до 2010 р. зросла для сіна набагато більше, ніж в середньому по Україні, для Львівської області і вартість силосу є втричі вищою від середніх у державі показників (табл. 6). Це обмежує можливості реалізації інноваційного потенціалу галузі скотарства, оскільки здорожує собівартість виробництва продукції тваринництва.

Таблиця 6

Купівля сільськогосподарськими підприємствами Карпатського регіону соковитих і грубих кормів у 2011 році¹⁹

	Сіно			Силос			Сінаж		
	кіль- кість, тис. ц.	ціна, грн. за ц		кіль- кість, тис. ц	ціна, грн. за ц		кіль- кість, тис. ц	ціна, грн. за ц	
		2011р.	2011р. у % до 2010р.		2011р.	2011р. у % до 2010р.		2011р.	2011р. у % до 2010р.
Закарпатська	3,0	58,9	130,3	3,0	19,0	59,9	1,3	30,0	111,1
Івано- Франківська	0,3	100,0	182,1	1,9	16,0	88,9	1,9	12,0	42,6
Львівська	6,9	59,4	135,3	1,0	47,5	351,9	-	-	-
Чернівецька	11,1	52,1	123,2	179,5	20,1	117,5	126,8	26,6	132,3
Україна	463,5	55,9	119,6	3162,4	21,1	105,5	930,8	24,0	120,0

Необхідно враховувати частку того чи іншого корму у загальному обсягу в розрізі областей Карпатського регіону. Так, комбікорми для птиці в Івано-Франківській області займають 78 %, у Львівській – 82%, у Чернівецькій – 49% усіх кормів, які закупувалися сільськогосподарськими підприємствами, а їх вартість зросла більше, ніж в середньому по Україні. Із усієї кількості кормів (комбікормів та соковитих і грубих кормів), які використовуються у Закарпатті, понад 75% – це комбікормові суміші для свиней, тому те, що їх вартість у середньому по Україні у 2011 р. зросла порівняно із 2010 р. на 102,3%, а у Закарпатській області – на 144,8 % знижує як інноваційний потенціал, так і конкурентоспроможність продукції тваринницької галузі порівняно із іншими областями України. В Івано-Франківській, Львівській і Чернівецькій областях така ситуація спостерігається у галузі птахівництва.

Динаміка виробництва зернових культур та насіння соняшнику у Карпатському регіоні на 1 січня 2012 року показує збільшення обсягів порівняно із попереднім періодом. Однак при цьому спостерігається низьке надходження зернових культур від населення, основні постачальники – сільськогосподарські підприємства.²⁰

¹⁹ Купівля матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб сільськогосподарськими підприємствами у 2011 р. : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. — Київ : Державна служба статистики України, 2012 . — 44 с. — С. 14

²⁰ Наявність і надходження зернових та олійних культур на підприємства, що займалися їхнім зберіганням ат переробкою станом на 1 січня 2012 року : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. — Київ : Державна служба статистики України, 2012 . – 52 с.

Динаміка надходження худоби і птиці на переробні підприємства усіх категорій і господарств Карпатського регіону за 2011 рік (табл. 7) показує, що основну частку (понад 80%) передають сільськогосподарські підприємства, а частка населення не перевищує 20%. Динаміка загального надходження в регіоні, порівняно із 2010 р., є вищою від середньої по Україні (102,3%) і становить 110,2 %. Однак, зростання відбулося виключно за рахунок Закарпатської області (180,4%), а у решті областей регіону спостерігається спад, особливо стрімким він виявився у Чернівецькій області (62,7%).

Таблиця 7

Надходження худоби і птиці на переробні підприємства усіх категорій і господарств Карпатського регіону за 2011 рік²¹, (тонн живої ваги)

	Загальне надходження		Із загального обсягу							
	т	2011р. у % до 2010р.	т	2011 р. у % до 2010 р.	сільськогосподарських підприємств	господарств населення	інших господарських структур	"довідково": закуплено в перерахунок на забійну вагу	прийнято худоби та птиці для переробки на давальницьких засадах	надійшло на переробку худоби та птиці, вирощеної переробними підприємствами
Україна	1476044	102,3	445356	86,9	343532	36438	65386	274778	9764	1020924
Закарпатська	2488	180,0	2488	180,4	2402	86	-	1615	-	-
Івано-Франківська	23252	104,5	14528	96,9	8096	6254	178	8727	-	8724
Львівська	64614	93,2	23243	85,9	20991	2032	220	14051	-	41371
Чернівецька	14014	62,7	9919	61,2	8742	1143	34	6387	60	4035

У таблиці 8 наведені показники надходження молока і молочних продуктів на переробні підприємства від усіх категорій господарств Карпатського регіону у 2011 р. Частка сільськогосподарської продукції цієї категорії, яка надходить від господарств населення регіону (68,5%) є більшою від середньої по Україні (47,4%), хоча від загального обсягу виробництва молока та молочних продуктів, у Карпатському регіоні виробляється лише 4%. Окрім того, порівняно із 2010 р. відзначається загальнодержавний спад виробництва молокопродуктів, який торкнувся і областей досліджуваного регіону.

Зменшення обсягів виробництва молока призвело до відповідного зростання закупівельних цін на нього. У порівнянні з відповідним періодом

²¹ Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства за 2011 рік : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. — Київ : Державна служба статистики України, 2012. — 22 с. — С. 6.

минулого року вартість однієї тонни продукту збільшилась на 105 грн. (3,7%). Найвищі ціни на молоко – 3659 грн./т – були в Закарпатській області.²²

Таблиця 8

Надходження молока та молочних продуктів на переробні підприємства від усіх категорій господарств Карпатського регіону за 2011 рік

ТОНН

	загальне надходження		Із загального обсягу						
	т	2011р. у % до 2010р.	закуплено		у тому числі від			прийнято молока та молочних продуктів для переробки на давальницьких засадах	надійшло на переробку молока, виробленого переробними підприємствами
			т	2011р. у % до 2010р.	сільськогосподарських підприємств	господарств населення	інших господарських структур		
Україна	4615075	96,3	4546963	96,0	2030082	2155330	361551	59417	8695
Закарпатська	93	8,0	5	0,5	-	5	-	-	88
Івано-Франківська	60278	84,7	58269	84,1	13758	44353	158	-	2009
Львівська	114831	80,5	114831	80,5	30189	73977	10665	-	-
Чернівецька	1533	48,8	1533	48,8	280	1253	-	-	-

Інноваційні процеси в сільському господарстві Карпатського регіону розвиваються відразу за декількома напрямками. Пріоритетними серед них є запровадження сучасних агротехнологій, використання нових видів добрив, здійснення біологічної обробки продуктів, оновлення сільськогосподарської техніки та модернізація підходів до здійснення проектно-будівельних робіт у сільському господарстві.

Так, у різних областях регіону реалізуються такі інноваційні проекти, як «Зелені інновації для відновлення традиційного сільського господарства в українських Карпатах», «Натуральне Яблуко», «Яблука Закарпаття», «Шведська Енергетична Верба», «Розвиток інноваційних підходів у сталому використанні лісових ресурсів», «Розвиток органічного ринку в Україні 2012-2016 р.р.», «Виробництво готових гранульованих та концентрованих кормів вищої якості», а також низка інших.

Зокрема, проект «Зелені інновації для відновлення традиційного сільського господарства в українських Карпатах», впроваджений у 2011 –

²² Молочне скотарство потребує відродження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/tvarinnictvo/4973-molochne-skotarstvo-potrebuye-vdrozhennya.html>.

2012 роках Міжнародною благодійною організацією «Інформаційний центр «Зелене досье» за підтримки програми «Матра» (Посольство Королівства Нідерландів в Україні), базується на реальних потребах та можливостях, що існують в регіоні, для сталого розвитку сільського господарства й збереження біорізноманіття. Найгострішими проблемами, які планується вирішити в ході реалізації проекту є відновлення сільськогосподарських традицій і підтримка виробників традиційних для краю продуктів. Інноваційні механізми здійснення цього проекту ґрунтуються на принципах «зеленої економіки». В рамках проекту було проведено тренінги в селах Закарпатської, Чернівецької та Львівської областей. Bazуючись на дослідженні існуючих традицій, потенціалу та потреб конкретних сіл, місцеві організатори та експерти – практики з сусідніх областей проаналізували можливі шляхи розвитку дрібних сільськогосподарських виробництв (молочне, рибне, заготівля лісових продуктів, мед тощо), екологічно дружнього сільського туризму та виготовлення традиційної сувенірної продукції. Тренінги включали також питання екологічного менеджменту, використання інструментів Зеленої економіки, поради щодо практичних засобів збереження природних цінностей та біорізноманіття²³.

Проект ШАРС підтримує розвиток інноваційних підходів у сталому використанні лісових ресурсів, зокрема у Карпатських горах, з огляду на досвід Швейцарії в області ведення лісового господарства в гірських регіонах. Цілями реалізації цього проекту є впровадження органічних методів ведення сільського господарства як важливого джерела доходів та місцевого економічного розвитку в сільській місцевості, впровадження сертифікації органічної продукції і створення ринків для її збуту, а також доступ до фінансових послуг у сільській місцевості для того, щоб малі та сімейні підприємства з виробництва та переробки продукції мали доступ до кредитів.²⁴

Компанія ДП «Голланд Планта Україна», яка успішно працює на Закарпатті з 2004-го року втілює в життя інноваційні підходи до вирощування яблук з використанням імунних сортів. Метою компанії є надання можливості споживачам вживати безпечний, здоровий продукт, з використанням нових сортів, які, завдяки стійкості до хвороб, потребують менше обприскувань засобами захисту. Це, в свою чергу, є запорукою накопичення меншої кількості шкідливих речовин у плодах. Використовуючи нові сорти, виробники можуть знизити витрати, що зробить їхню справу успішнішою та підвищить рентабельність. Також, це дозволить скоротити забруднення сільськогосподарських земель засобами захисту. В таких умовах можливе сприятливе для навколишнього середовища, екологічно чисте виробництво. Плодорозсадник цієї компанії володіє виключними ліцензійними правами на 13 нових, стійких до хвороб сортів

²³ Зелені інновації для відновлення традиційного сільського господарства в українських Карпатах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dossier.org.ua/zeleni-innovaciyi-dlya-vidnovlennya-tradicijnogo-silskogo-gospodarstva-v-ukrayinskih-karpatah>.

²⁴ Сектор сільського господарства та розвитку сільської місцевості – системи виробництва на селі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.swiss-cooperation.admin.ch/ukraine/Uk/Welcome_to_the_Office/Agriculture_and_Rural_Development_Sector.

яблук, з яких вісім – абсолютно нових десертних сортів, 5 сортів подвійного призначення та один сорт вишні. Компанія впроваджує новий сортовий тренд на ринку, створює основу для органічного садівництва і надає виробникам можливості для економічно вигідного вирощування яблук. Крім того, поряд з проектом «Натуральне яблуко», компанія почала реалізацію ще одного інноваційного проекту в Україні – «Шведська Енергетична Верба». Новизна цієї програми полягає в тому, що на сільськогосподарських угіддях, за допомогою швидко зростаючих сортів верби виробляється енергія (дрова, тріска), яка може бути використаною в автоматичних котлах для опалення, або для виробництва електроенергії, чи навіть для виготовлення гранул або брикетів. З точки зору прибутковості, рослина є конкурентоспроможною до будь-якої іншої сільськогосподарської культури, але її можна успішно використовувати і на заболочених та повеневих територіях. Швидкий (2 роки) період обрізки робить можливим швидко окупність та оборот. Вирощування енергетичної верби є економічно вигідним для виробника, допомагає заощадити користувачам, створює робочі місця, знижує викиди вуглекислого газу та є екологічно чистим.²⁵

Фермерське господарство «Коник» на Закарпатті, починаючи з 2003-го року заклало 135 гектарів нових високоінтенсивних садів на базі старого майже тридцятирічного саду. Сьогодні в яблуневому садівництві ФГ «Коник» здійснюється повний виробничий цикл, починаючи з виробництва власних саджанців і закінчуючи промисловою переробкою яблук. Урожай яблук сягає 50 тонн з гектара (у відомому на весь світ регіоні Південного Тіролю, розташованого на площі 18 тисяч гектарів, наприклад, за останнє десятиріччя досягнута середня врожайність яблук 54 т/га). Згідно вимог СОТ, господарство зареєструвало бренд «Яблука Закарпаття», під яким, у виготовлених на замовлення в Польщі гофрокартонних ящиках, успішно реалізуються упаковані за європейськими стандартами відсортовані яблука. Крім яблук, виробляється також і натуральний яблучний сік нового покоління, який розливається у фігурні скляні пляшки. Він вичавлюється не пресом, як було колись, а добувається гравітаційним способом, тобто на центрифугі німецького виробництва. Без доступу повітря сік відділяється від м'якуша яблука і потім лагідно пастеризується при температурі не вище плюс 82 градуси. А це означає, що завдяки такій технології цей сік (без цукру й будь-яких консервантів) є дуже корисним для здоров'я людини, а термін його придатності для споживання становить 2 роки. У ньому повністю зберігається великий вміст антиоксидантів, які забезпечують ефективну профілактику ракових захворювань, а також пектину, який виводить з людського організму солі важких металів і радіонукліди. На Заході такий сік називають натурально-мутним, тобто соком нового покоління. Господарство також скористалося послугами відомої голландської фірми «Фрутконсалт», яка забезпечує його спеціальною літературою, демонстраційним показом методів формування

²⁵ ДП «Голланд Плант Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uzhgorodrozsadnik.uz.ua/index.php/holovna/pro-kompaniiu>.

крони дерев і рекомендаціями щодо внесення добрив на основі поглиблених аналізів ґрунту. Спеціалісти цієї фірми змонтували в інтенсивному саду господарства міні-метеорологічну станцію американського виробництва, котра працює на сонячних батареях і передає автоматизовано в режимі он-лайн через супутниковий зв'язок усю інформацію голландській «Фрутконсалт». Це дозволило в автоматизованому режимі здійснювати обробку інформації, точно визначати ступінь інфікованості саду паршею, видавати рекомендації щодо протидії шкідникам і хворобам. Завдяки точності цієї програми вдалося і на третину зменшити хімічне навантаження на сад.²⁶

У сільських населених пунктах Карпатського регіону реалізовується також інноваційний проект «Створення Карпатського бренду для місцевих харчових продуктів» швейцарсько-українського інноваційного проекту «Розвиток органічного ринку в Україні 2012-2016 роки». Його метою є сприяння інтеграції малих та середніх підприємств регіону в міжнародну торгівлю через сертифіковану органічну продукцію. Основне завдання проекту – посилити конкурентоспроможність українського органічного сектору шляхом:

- поліпшення якості та збільшення товарообігу вибраних органічних сільськогосподарських орних культур від малих та середніх підприємств для експорту;
- покращення якості та збільшення товарообігу органічної молочної продукції від малих та середніх підприємств для внутрішнього ринку;
- розвиток торгової марки для регіональних харчових продуктів з Карпат;
- підвищення рівня комерційних послуг в органічному секторі;
- стимулювання створення сприятливого середовища для розвитку органічного сектору.

Від Швейцарської сторони проект реалізується Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації через Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO). Реципієнтами проекту з українського боку є малі та середні підприємства регіону українських Карпат (Закарпатська, Івано-Франківська та Львівська області), а саме: виробники, дослідницькі структури, переробні підприємства, трейдери, представники роздрібної торгівлі, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадські організації.²⁷

На Львівщині фірмами «Агротрайд» та «Агроль», спільно з голландськими інвесторами з квітня 2010 року на базі колишнього комбікормового заводу на території Золочівського району у с. Хильчиці діє ТзОВ «Д-Мікс». Підприємство працює на відродження українського сільського господарства впроваджуючи безпечні, якісні, доступні голландські кормові добавки у програмі годівлі підприємств

²⁶ Закарпаття – яблучний край [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nz.uz.ua/node/778>.

²⁷ Яворський М. Інноваційні проекти в аграрному секторі карпатського регіону / М. Яворський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cstei.lviv.ua/ua/item/761>.

агропромислового комплексу, для здоров'я тварин заради здоров'я людини. Товариством з обмеженою відповідальністю «Д-Мікс» налагоджено виробництво готових гранульованих та концентрованих кормів вищої якості для птиці, свиней, кролів та великої рогатої худоби. Підприємство працюватиме за новітніми технологіями та європейськими стандартами з повністю автоматизованими процесами.²⁸

Ці та інші приклади є свідченням того, що в сільському господарстві Карпатського регіону є достатні можливості для здійснення інноваційних проектів. Водночас, для максимальної реалізації наявного тут потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектору, необхідно удосконалити механізм державної підтримки агровиробників, забезпечивши доступ до інформаційних і фінансових ресурсів, які виділяються державою в порядку стимулювання розвитку сільського господарства, не лише великих агрокорпорацій та агрохолдингів, але і фермерських та особистих господарств населення.

²⁸ Робота з інвесторами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zolochiv-rda.gov.ua/investor2.htm>.

III. ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА СТАНОВЛЕННЯ НЕСІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

Протягом останніх років у сільських регіонах країн ЄС та інших держав світу дедалі популярнішими стають альтернативні аграрному виробництву види економічної діяльності, які лише умовно пов'язані зі сферою сільського господарства. Так, розв'язання проблем розвитку сільських територій у ЄС дедалі частіше пов'язується з їх багатофункціональним розвитком. У високорозвинутих країнах (з промисловою моделлю розвитку сільського господарства) обмеження надмірної концентрації сільського господарства сприяє поверненню міських жителів на сільські території, і одночасно стимулює потреби розбудови соціальної інфраструктури села та сфери послуг у сільській місцевості. У країнах із нижчим рівнем економічного розвитку і слабшим аграрним сектором багатофункціональність сільської економіки означає створення для селян можливості додаткових заробітків, а відтак і зниження рівня міграції в міста і за кордон. Вона також запобігає зменшенню чисельності сільського населення і веде до зміцнення сільського господарства в основному шляхом його механізації, модернізації і впровадження нових технологій. Крім того, позасільськогосподарська функція села на сьогодні є умовою його соціального розвитку. На користь такої форми розвитку свідчать не лише економічні, соціальні та культурні погляди, а також, можливо, й перш за все, екологічні, тобто необхідність правильного управління засобами землі, води і повітря та гарантія безпеки виробництва продовольства і продовольчої безпеки.²⁹

У світовій практиці поняття багатофункціонального розвитку сільських територій тісно пов'язано зі збільшенням частки несільськогосподарських видів діяльності на селі. Досвід зарубіжних країн, особливо економічно-розвинутих, вказує на зростаючу важливість виникнення та здійснення несільськогосподарських видів діяльності на сільських територіях як альтернативних джерел доходів та передумов до подальшого соціально-економічного розвитку окремих місцевостей. У світі вже протягом декількох десятиліть відбувається активне пропагування диверсифікації видів економічної діяльності на сільських територіях, що традиційно також були лише місцем ведення сільського господарства. Завдяки активній діяльності у цьому напрямі, згідно даних зарубіжних вчених, вже на початку XXI століття 30-35% доходів домогосподарств на сільських територіях (зокрема, 42% в Африці, 40% у Південній Америці та 32% в Азії) отримувалися від здійснення несільськогосподарських видів діяльності^{30,31}.

²⁹ Гоголь Т.В. Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики / Т.В. Гоголь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2011_1/txts/Gogol.pdf.

³⁰ Несільськогосподарська зайнятість в сільській місцевості України : [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2005/U13_ukr.pdf.

³¹ Promoting Farm/Non-Farm Linkages for Rural Development - Case Studies from Africa and Latin America : [Електронний ресурс] / [B. Davis, T. Reardon, K. Stamoulis, P. Winters] ; Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/005/y4383e/y4383e00.htm#Contents>.

Багатофункціональність розвитку сільських територій означає, що завдяки відповідним державним механізмам підтримки та сприяння розвитку як сільського господарства, так і несільськогосподарських видів економічної діяльності, ці території повинні перетворитися на повноцінну частину національного господарства, де населення буде користуватися благами за якістю та кількістю максимально прирівняними до урбанізованих систем з ідентичними можливостями особистого (кар'єрного) розвитку та забезпечення економічного достатку.

Враховуючи це слід констатувати, що багатофункціональний розвиток села є важливою складовою нарощування його інноваційного потенціалу, оскільки завдяки йому збільшується чисельність видів несільськогосподарської діяльності, де впровадження інновацій може відбуватися швидше та ефективніше ніж в аграрному секторі економіки. Крім того, багатофункціональний розвиток сільських територій створює умови для максимальної реалізації синергетичних ефектів у функціонуванні економіки сільських територій, що підвищує їхню привабливість для інвесторів, зокрема щодо реалізації інноваційних проектів.

Водночас, слід відзначити, що сьогодні альтернативи сільському господарству на сільських територіях Карпатського регіону є незначними. Це зумовлено порівняно низькою щільністю розселення його мешканців, відсутністю дієвої підтримки підприємницьких ініціатив та інноваційних ідей, незадовільним рівнем розвитку виробничої та соціальної інфраструктури села, відсутністю доступних можливостей професійної підготовки та перекваліфікації кадрів, недоступністю інформаційного забезпечення щодо альтернативних видів діяльності тощо.

Основними альтернативами сільському господарству в регіоні на сьогодні виступають сфери будівництва, торгівлі, соціальних послуг тощо. Проте, внаслідок перелічених вище перешкод на шляху їх активного розвитку, наразі вони не мають можливості забезпечувати значної кількості населення доходами, достатніми для прожиття, а для частини сільських мешканців є лише додатковими видами діяльностями, які вони поєднують з веденням сільського господарства.

Існуючі проблеми сільських територій Карпатського регіону спричинені тим, що сьогодні не використовується у повній мірі їх наявний потенціал, який складається із значних людських та природних ресурсів. Саме внаслідок цього спостерігаються істотні диспропорції у доходах сільського та міського населення, рівнях забезпеченості об'єктами інфраструктури, а також проблеми, пов'язані з забезпеченням продовольчої безпеки країни.

Зрозуміло, що суто сільськогосподарська спеціалізація регіону призводить не лише до отримання занижених доходів, бідності та низького рівня життя його населення, але й неможливості реалізації особистого потенціалу розвитку кожної людини зокрема, а мова йде про понад 14 млн. осіб в цілій Україні, або ж 3 млн. осіб у Карпатському регіоні, кожна з яких

характеризується наявністю окреслених талантів, схильностей, вмінь та навичок.

Монофункціональність сільських територій є негативним фактором розвитку не лише для сільського населення, але й регіону та країни загалом оскільки обмежує можливості розкриття наявного на цих територіях людського та виробничого потенціалу. Розгляд сільських територій як відсталі і нерозвинутої частини країни, що є фінансовим тягарем для державного бюджету та місцем виробництва суто сільськогосподарської продукції є стереотипним мисленням, що сформувалося протягом десятиліть, але в сучасному інформаційному суспільстві, де технології дозволяють подолати обмеження, спричинені віддаленістю місцевостей, низькою щільністю населення, відсутністю інформації у класичній формі (книги, журнали, газети). Тому цей стереотип потрібно ліквідувати як такий, що не відповідає умовам сьогодення.

Покращити ситуацію із зайнятістю на сільських територіях можливо лише двома шляхами. Одним із них є стимулювання самозайнятості населення та підтримка пошуку і формування ним видів економічної діяльності, які були б оптимальними для них (враховуючи їх схильності, знання, вміння), користувалися б попитом та мали потенціал до забезпечення адекватного рівня доходів. Цей варіант вимагає від держави забезпечення таких умов, як належний рівень розвитку та стану інфраструктури, а також інформаційна підтримка підприємницької діяльності. Можливим також є надання економічних стимулів та заохочень (пільгове оподаткування та кредитування, дотації, субвенції). Другим шляхом є створення державою робочих місць на підприємствах, як сільськогосподарського спрямування, так і інших сфер виробництва та послуг. Водночас враховуючи, що у ринковій економіці держава здійснює переважно індикативне планування розвитку територій та розміщення продуктивних сил, такий варіант скоріш, за сучасних умов, неможливий.

Таким чином, формування нової структури видів економічної діяльності на сільських територіях повинно відбуватися з урахуванням характеру дії ринкових сил. Водночас, з боку державних та регіональних органів влади, а також органів місцевого самоврядування необхідним є сприяння підприємницьким ініціативам сільського населення з максимальною можливою підтримкою та забезпеченням їх відповідними ресурсами. Доцільним є також подальше дослідження та обґрунтування використання зарубіжного досвіду багатофункціонального розвитку сільських територій, обмін досвідом не лише між державними службовцями, але й між потенційними вітчизняними підприємцями за кордонними бізнесменами з досвідом ведення економічної діяльності на сільських територіях.

Багатофункціональність розвитку сільських територій передбачає створення на них передумов та нарощування потенціалу до здійснення широкого переліку видів економічної діяльності. Тому саме створення умов для здійснення альтернативних сільському господарству видів діяльності на сільських територіях повинно бути ключовим завданням державної політики. Завдяки диверсифікації буде можливим поступова активізація в межах

конкретних сільських територій економічної діяльності, орієнтованої на задоволення більшості потреб споживачів цієї території у товарах і послугах, з одночасним забезпеченням місцевого населення джерелами доходів, адекватних їх потребам. А вже наступним кроком очевидно може бути розташування на сільських територіях великих та середніх промислових підприємств, що, використовуючи локальну робочу силу та розвинуту ринкову інфраструктуру, будуть здійснювати виробництво продукції для віддалених ринків збуту.

Шляхом забезпечення багатофункціональності сільських територій та формування передумов подальшого їх розвитку на цій основі є процеси диверсифікації економічної діяльності. Диверсифікація – це урізноманітнення видів економічної діяльності, формування нової структури господарства сільських територій, забезпечення більшого спектру доступних товарів та послуг, можливість для населення обирати вид діяльності (професію) за схильностями та побажаннями. Диверсифікація у багатофункціональному розвитку є саме тим, що забезпечує все більший спектр видів діяльності, які здійснюються місцевим населенням, доступність все більшого переліку видів продукції та послуг.

В соціальному сенсі, диверсифікація видів економічної діяльності на сільських територіях покликана знизити рівень бідності та безробіття, а також забезпечити максимально можливу кількість населення джерелом доходів. З економічної позиції, при активному розвитку унікальних та конкурентоспроможних видів діяльності, які використовують розташування на сільських територіях як перевагу, а не трактують як недолік, можливим є вихід на достатньо високий рівень прибутковості, що дасть поштовх до подальшого розвитку даної місцевості та виникнення суміжних чи обслуговуючих суб'єктів підприємництва. Фактично, будь-яка сільська територія має потенціал до певних видів діяльності і, при правильному його використанні та додатковій підтримці (інвестиційній, фінансовій, інфраструктурній чи інформаційній), вона може розвинутися у самодостатній комплекс, де поява та розвиток одних видів підприємництва призводять до створення інших, тим самим формуючи передумови до постійного соціально-економічного розвитку місцевості. Безперечно, що визначення оптимальної структури видів економічної діяльності для сільських територій є складним питанням, що спричинено різноманітними умовами, зокрема складом населення, його віковою та професійною структурою, щільністю заселення території, наявністю відповідних природних, людських та фінансових ресурсів, рівнем розвитку необхідної інфраструктури та її експлуатаційним станом, доходами населення тощо, але зосередження на кількох ключових напрямках дасть змогу започаткувати процес розвитку сільської території.

Для сільських територій України активізація диверсифікації видів економічної діяльності є єдиним шляхом забезпечення сільського населення джерелами доходів та стимулом до подальшого проживання на них. В іншому випадку усі інші засоби підтримки сільських територій та заходи з покращення їх соціально-економічного стану не будуть мати відповідних результатів. Будівництво об'єктів виробничої (транспортної, енергетичної,

телекомунікаційної тощо), а особливо соціальної інфраструктури не дасть бажаного результату, якщо сільські території не стануть для більшості сільського населення основним місцем отримання доходів, причому достатніх для життя та розвитку. Водночас, при забезпеченні багатофункціонального розвитку сільських територій, до якого є значний потенціал, можливим буде суттєве покращення як їх соціально-економічного стану, так і сприяння внесення ними істотного вкладу у загальний розвиток держави.

Серед пріоритетних видів несільськогосподарської діяльності, які можна вважати найбільш перспективними з погляду розвитку у Карпатському регіоні багатофункціональної сільської економіки, особливе місце займає туристично-рекреаційна сфера. Насамперед це стосується історико-архітектурного, паломницького, екстремального, гірськолижного, спелеологічного, велосипедного, а також зеленого туризму, включаючи рибальство і мисливство.

У цьому переліку, з погляду інноваційного розвитку сільських територій, чільне місце займає агротуризм (зелений туризм). У Карпатському регіоні є всі умови для його розвитку, зокрема – наявність потужної бази природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ), що становить 34,5 % від загальної площі земель ПЗФ України, або 311903,4 га із 1382836,6 га.

З чотирьох біосферних заповідників України один, площею 58035,8 га, розташований у Закарпатській області, а з його загальної площі – 2708,5 га (близько половини) – це сільськогосподарські землі. Це єдиний в державі біосферний заповідник, частину території якого становлять сільськогосподарські угіддя. Крім того, на території Карпатського регіону розташовані два природних заповідника у Івано-Франківській (5344,2 га) та Львівській області (2084,5 га), а також близько 40 % національних природних парків.

Кількість туристичних маршрутів у ПЗФ Карпатського регіону є більшою, ніж у решті таких територій України (їх частка складає 57,3%), проте ємність стаціонарних рекреаційних об'єктів тут становить лише 1,5% від загальнодержавної, а кількість відвідувачів не перевищує 11,3%.³²

Використання зеленого туризму як засобу інноваційного розвитку сільських територій свого часу активно використовували різні країни західної Європи. Спочатку це відбувалось у Франції та Швейцарії, які вважаються засновницями концепції зеленого туризму. Згодом він став активно розвиватись в Австрії, Великобританії, Німеччині, Угорщині, Польщі та інших країнах ЄС.

Головною метою, яку переслідували організатори сільського зеленого туризму, була підтримка освоєння територій на досягнутому рівні засобами туризму через зміну виробничих функцій поселень. Цей вид туристичної діяльності зорієнтований не стільки на отримання високих прибутків, скільки на підтримку системи розселення та закріплення населення у віддалених від великих міст і

³² Заповідники та національні парки України у 2011 році : Статистичний бюлетень / Державна служба статистики.— Київ : Державна служба статистики, 2012. – 24 с.

агломерацій регіонах. Хоча в країнах, де він набув активного розвитку, сільський туризм став важливим чинником інноваційного розвитку та економічного зростання. Приміром, у Греції він став одним із головних секторів економіки. Тут зайнято 20% економічно активного населення, створюється 8% ВВП країни.

Останнім часом зелений туризм набув також достатнього поширення і в Україні, зокрема, в областях Карпатського регіону – на Закарпатті, Львівщині, Івано-Франківщині тощо. Він представлений переважно малими та сімейними підприємствами. Розвиток сільського зеленого туризму сприяє закріпленню у сільській місцевості молоді, збереженню сформованої системи розселення та відновлення демографічного потенціалу сіл депресивних регіонів України. Тож не дивно, що в окремих регіонах розробляють окремі програми щодо розвитку цього виду туристичної діяльності. Приміром, така програма діє у Закарпатській області на 2011-2015 рр., де сільське безробіття залишається досить високим. Подібні програми розробляються також в інших регіонах, передбачаючи розширення бажаних відпочивати в сільській місцевості не лише громадян України.³³

У Закарпатській області з метою популяризації туристично-рекреаційного потенціалу області виготовлено туристичний каталог “Закарпатські села запрошують на відпочинок”, розроблено буклети сільських садиб районів області та складено банк даних на власників сільських садиб та осіб, які бажають займатися у сфері сільського туризму; Івано-Франківській – Асоціацією економічного розвитку Івано-Франківщини реалізується проект “Гармонізація розвитку туризму в сільській місцевості Карпатського регіону”, який передбачає розробку та впровадження Стратегії розвитку Карпатського села і дієвої системи транскордонного маркетингу туристичних послуг, збереження культурної спадщини Карпатського Євросоюзу шляхом створення туристичного продукту “Мальовничі сільські Карпати”. У Львівській – функціонує центр сприяння розвитку сільського зеленого туризму, а також 17 місцевих осередків, які проводять навчальні семінари з питань організації агротуристичного бізнесу, зареєстровано 298 агроосель, які займаються сільським зеленим туризмом.³⁴

Унікальні природні умови створюють велику кількість напрямів сільського туризму у Карпатському регіону. Проте, на жаль, вони використовуються у дуже малих обсягах, незважаючи на зручне прикордонне розташування сільських територій Карпатського регіону, колоритні місцеві традиції якого створюють широке поле для розвитку рекреації.

Практично відсутня співпраця між операторами сільського туризму Карпатського регіону та державними структурами, які відповідають за розвиток та збереження ПЗФ України, що, без сумніву, було би взаємовигідно, адже основна проблема функціонування об’єктів ПЗФ, як це видно з додатку Н, це виплати з державного бюджету, котрі становлять в

³³ Куценко В.І. Розвиток сільського туризму в контексті реалізації моделі «Зелене зростання» / В.І. Куценко // Економіка. Управління. Інновації. - 2011. - №2 (6).

³⁴ Інформація про виконання в Україні заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва на 2011 – 2012 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/file/link/172471/file/inform_Ipiv_2011.doc

близько 36 % від коштів утримання. Обмежений розвиток сільського туризму означає втрату можливостей додаткового фінансування об'єктів ПЗФ України. Взаємовигідна співпраця не лише принесла б прибутки, але і скоротила б видатки, наприклад, на рекламу та пропаганду сільського туризму, як в Україні, так і за кордоном. Відповідно зросли б і прибутки ПЗФ Карпатського регіону за рахунок надання рекреаційних послуг.

З метою активізації туристичної діяльності на сільських територіях Карпатського регіону та спрямування її в інноваційне русло необхідно:

- активізувати просування туристичних можливостей регіону на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях;

- забезпечити вивчення закордонного досвіду щодо розвитку різноманітних видів зеленого туризму, ознайомлення зацікавлених підприємців і мешканців сільських територій з особливостями започаткування та ведення агротуризму, в тому числі шляхом відвідування туристичних об'єктів у сусідніх країнах ЄС;

- здійснювати цілеспрямовану діяльність з відновлення, збереження та культивування місцевих традицій і звичаїв з метою реалізації конкурентних переваг агротуризму в Карпатському регіоні;

- сприяти участі представників агротуристичного бізнесу регіону в міжнародних, національних та регіональних виставках і ярмарках;

- проводити, із залученням учнів шкіл та молоді, природоохоронних заходів, спільного очищення сільських територій, лісів та водойм від побутових відходів;

- розпочати створення необхідних умов для задоволення туристичних потреб осіб з особливими потребами.

З розвитком зеленого туризму тісно пов'язаний розвиток народних промислів у сільській місцевості, а також активізація діяльності у сфері культури, мистецтва та національно-етнічної спадщини³⁵. Ця діяльність з погляду інноваційного розвитку сільських територій Карпатського регіону є не менш перспективною ніж туристична, але її обмеженість спричинена відсутністю належної інформаційної інфраструктури. За умови доступу інформації до глобальних мереж, продукція народних промислів, мистецьких творів та інших культурних здобутків мешканців українського села може бути популяризована та реалізована у будь-якій точці світу. Для розвитку перелічених видів діяльності доцільно:

- активізувати просування продукції декоративно-прикладного мистецтва на зовнішні ринки, зокрема у кооперації з Торгово-промисловою палатою України;

- сприяти створенню регіональних асоціацій народних промислів для обміну досвідом між виробниками цієї галузі;

- забезпечити участь представників народних промислів у міжнародних, національних та регіональних виставках і ярмарках.

³⁵ Study on Employment in Rural Areas [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemployment/sera_report.pdf.

Таким чином, Карпатський регіон України володіє значним потенціалом багатофункціонального розвитку сільських територій і при застосуванні ефективних методів та механізмів стимулювання їхнього розвитку зможе претендувати на суттєве покращення свого соціально-економічного стану.

Для активізації несільськогосподарських видів економічної діяльності в контексті інноваційного розвитку сільських територій України в цілому і Карпатського регіону зокрема, необхідним є:

- формування регіональних стратегій і місцевих програм розвитку несільськогосподарських видів економічної діяльності на основі наявного ресурсного потенціалу та існуючих потреб у продукції та послугах конкретних сільських територій;
- пропагування здійснення альтернативних видів економічної діяльності та проведення інформаційних заходів щодо можливостей та перспектив їх розвитку у конкретних сільських територіях;
- впровадження пільгового оподаткування новостворених підприємств на сільських територіях у разі інноваційного характеру виробничої діяльності, надання соціально необхідних послуг або здійснення інфраструктурного забезпечення територій;
- активізація розвитку та підтримка стану інфраструктурного забезпечення сільських територій у сфері сучасних технологій, передусім доступом до мережі Інтернет, як засобу зв'язку та місця потенційного отримання доходів від дистанційних послуг, а також важливого інформаційного, дослідного та консультаційного інструменту при здійсненні більшості видів виробництва;
- формування системи дорадництва на сільських територіях, покликаною допомагати потенційним підприємцям у виборі виду діяльності, реєстраційних процедурах, веденні підприємницької діяльності;
- сприяння підвищенню рівня освіченості та професійної орієнтації сільського населення, вивченню сучасного світового та вітчизняного досвіду, міжнародному обміну знаннями.

Підсумовуючи аналіз перспектив багатофункціонального розвитку сільських територій Карпатського регіону потрібно зазначити, що на цей час ведення сільського господарства, як основного виду їх економічної діяльності, є неорганізованим та неефективним, а також характеризується значними диспропорціями внаслідок відсутності активного державного регулювання та стимулювання необхідних реформ та змін. Це суттєво обмежує потенціал інноваційного розвитку сільських територій. Відтак, без активного розвитку альтернативних видів економічної діяльності на селі, впровадження інновацій буде суттєво обмежене.

IV. ІНФРАСТРУКТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ)

Інфраструктура (від лат. *infra* — «нижче», «під» та лат. *structura* — «будівля», «розташування») – сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують економіку, виробництво (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, загальна і професійна освіта, охорона здоров'я та ін.). Інфраструктура включає основні споруди і послуги, зокрема, системи каналізації, водопостачання, електропостачання, від яких залежить розвиток як окремих населених пунктів, так і економіки в цілому, а також будівництво доріг, каналів, портів, мостів, летовищ, складів, енергетичного господарства, систем зв'язку, водопостачання, каналізації тощо.³⁶

Призначення інфраструктури та її роль у забезпеченні інноваційного розвитку сільських територій обумовлюється тим впливом, який здійснюють вищезазначені об'єкти на функціонування сільської економіки. Адже наявність у селах розгалуженої мережі ліній електропостачання, водо- і газогонів, якісних доріг, систем телекомунікацій, транспортно-логістичних центрів тощо, уже саме по собі забезпечує сприятливий інвестиційний клімат для реалізації інноваційних проектів.

Крім того, окремі ланки системи інфраструктурного забезпечення села, можуть автономно формувати інноваційний потенціал відповідних сільських територій. Насамперед, це стосується інновацій у сфері зв'язку та Інтернет-технологій, транспортної логістики, навчально-освітніх і консалтингових послуг тощо.

Інфраструктурне забезпечення сільських територій України розвивається під впливом дії цілої низки чинників, серед яких слід першочергового значення надати рівню матеріально-технічного забезпечення та ефективності функціонування галузі сільськогосподарського виробництва на відповідних сільських територіях, специфіці їх географічного розташування та рівню гео економічного потенціалу, спроможності органів місцевого самоврядування відстоювати інтереси цих територій на регіональному та загальнодержавному рівнях.

У цьому контексті сільські території Карпатського регіону відзначаються традиційно складними географічними умовами для розбудови об'єктів інфраструктури села, що зумовлено непростим гірським рельєфом місцевості, малоземельністю, переважанням особистих господарств населення у структурі землеволодіння та агровиробництва. Водночас, наближеність до кордону з ЄС є позитивним чинником впливу з погляду перспективи нарощування потенціалу інноваційного розвитку об'єктів інфраструктури сільських територій Карпатського регіону.

Внутрішньорегіональні відмінності у розвитку інфраструктурного забезпечення сільських територій зумовлені економіко-географічними та історичними передумовами. У Львівській області відносно розвинута

³⁶ Мала гірнича енциклопедія. В 3-х т. / За ред. В. С. Білецького. — Донецьк: Донбас, 2004. — ISBN 966-7804-14-3.

інфраструктура агропромислового виробництва, транспортний та оздоровчо-туристичний комплекси, електроенергетика. На Івано-Франківщині сприятливими чинниками розвитку інфраструктури сільських територій можна вважати потужну будівельну індустрію, розвинуту електроенергетику та паливну промисловість. Водночас, сусідство з об'єктами хімічної, нафтохімічної, нафтопереробної промисловості та деревообробки значною мірою виснажує потенціал розвитку сільських територій області. Чернівецька і Закарпатська області за рівнем інфраструктурного потенціалу є найменш розвинутими у регіоні та в Україні загалом. Основу їх економіки становлять АПК, деревообробна промисловість, легка і харчова галузі.³⁷

Важливою складовою розвитку інфраструктури сільських територій Карпатського регіону є функціонування паливно-енергетичного комплексу, який включає видобуток, виробництво, транспортування, розподіл і використання палива та виробництво електроенергії (переважно на теплових електростанціях). Традиційними на Прикарпатті є нафтова й газова галузі промисловості (20 % видобутку в країні). Видобуток нафти та газу в регіоні в останні роки має тенденцію до зниження, що пояснюється вичерпанням розвіданих ресурсів. Нафтопереробка сконцентрована на підприємствах в Дрогобичі, Надвірній, Львові, Бориславі. Провідною галуззю є електроенергетика, яка представлена Бурштинською, Добротвірською ДРЕС, Бориславською, Львівською, Калуською ТЕЦ, Теремле-Ріцькою та Дністровською ГЕС. Водночас, слід відзначити, що виробничий потенціал регіону та його структура успадковані внаслідок економічної політики періоду адміністративно-планового господарювання, був зорієнтований на нарощування виробничих потужностей за рахунок максимуму вичерпування місцевих природних ресурсів та мінімуму інвестицій в інфраструктуру та виробництво.³⁸

Транспортна інфраструктура Карпатського регіону має ключове значення для розвитку його сільських територій, у тому числі на основі активізації локальних, міжрегіональних і міжнародних економічних відносин. Тому питання щодо стану забезпечення і пошуку напрямів ефективного використання транспортного потенціалу регіону з погляду інноваційного розвитку карпатських сіл є особливо актуальними.³⁹

Серед галузей транспортного комплексу найбільше значення мають залізничний та автомобільний, а також: трубопровідний та повітряний види транспорту. Шляхи сполучення переважно мають загальнодержавне й міжнародне значення. Найбільшими транспортними вузлами, крім обласних центрів, є також міста Чоп, Стрий, Ходорів, Коломия.⁴⁰

³⁷ Манів. З.О. Регіональна економіка. Навч. посіб./ З. О. Манів, І. М. Луцький, С. З. Манів; М-во освіти і науки України, Івано-Франків. ун-т права ім. короля Д. Галицького. - Львів: "Магнолія 2006", 2009. - 640 с.

³⁸ Карпатський економічний район. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>

³⁹ Інфраструктурний комплекс Західного регіону України: оцінка стану і напрями розвитку : [монографія] / [С.О. Ішук, Т.В. Кулініч, В.Є. Крупін, С.М. Ткач]; НАН України. Ін-т регіональних досліджень; [наук. ред. С.О. Ішук]. – Львів, 2010. – 164 с.

⁴⁰ Гілецький Й.Р. Географія України. Карпатський район [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://geoknigi.com/book_view.php?id=436.

Одним з найважливіших лінійних елементів автотранспортної інфраструктури є автомобільні шляхи. Довжина автомобільних доріг у Карпатському регіоні наведена в табл. 9.

Таблиця 9

Довжина автомобільних доріг в Карпатському регіоні*

Регіон	Всього доріг, км	Всього твердого покриття, км
Закарпатська	3347,8	3337,9
Івано-Франківська	4172,6	4172,6
Львівська	8378,7	8198,9
Чернівецька	2885,5	2879,7
Всього по Карпатському регіону	18784,6	18589,1
Всього по Україні	169636,8	166024,6

* Джерело: Державна служба автомобільних доріг України “Укравтодор”, 2012. <http://www.ukravtodor.gov.ua/>

Основним призначенням автотранспортної мережі є забезпечення руху транспортних засобів з метою перевезення пасажирів та вантажів. Загальна довжина автомобільних доріг в Карпатському регіоні становить 18784,6 км, або 11 % від загальнодержавної мережі, а переважна їх частина припадає пролягає через сільську місцевість (рис. 2).

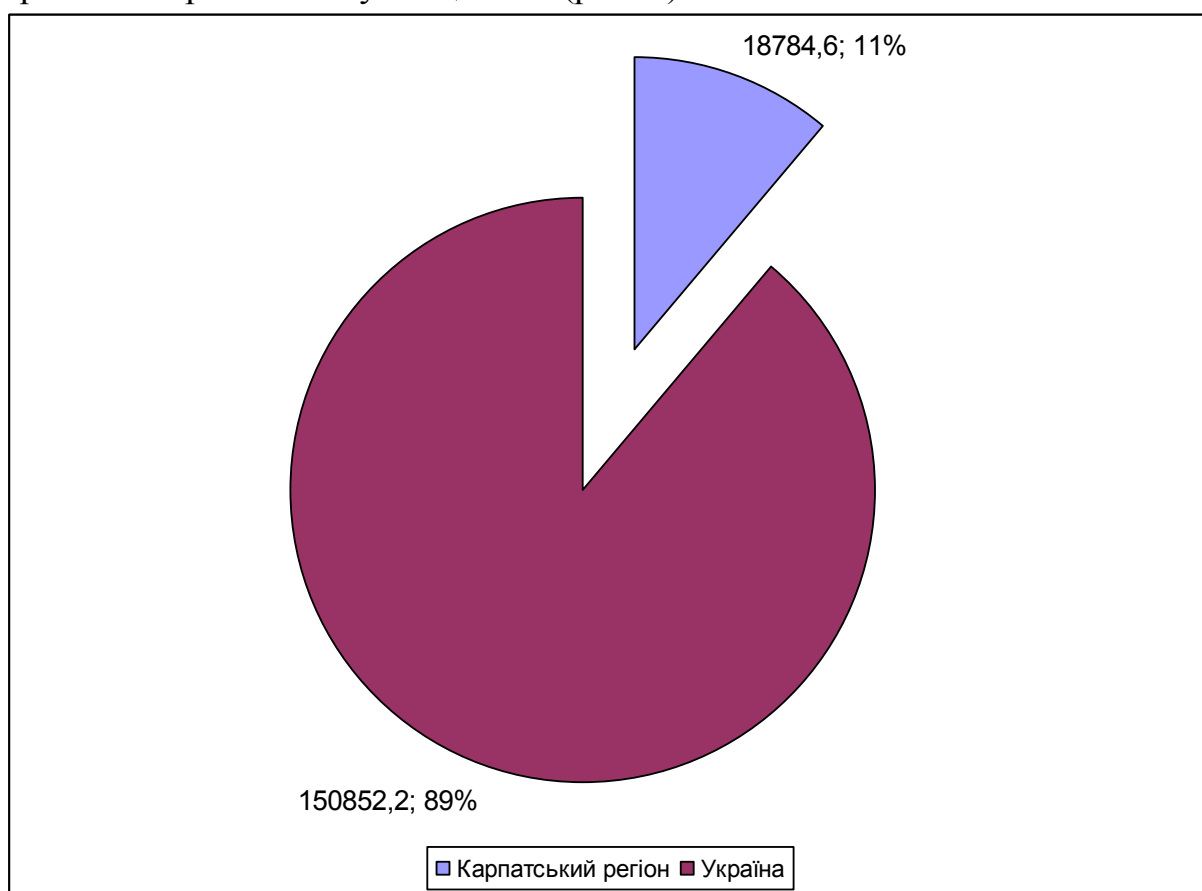

Рис. 2. Структура автомобільних доріг Карпатського регіону⁴¹

⁴¹ Складено за даними: Державна служба автомобільних доріг України “Укравтодор”, 2012.

Найбільшою є довжина автомобільних шляхів у Львівській області – 8378,7 км (45 % в структурі автомобільних доріг Карпатського регіону), в Івано-Франківській – 4172,6 (22 %), Закарпатській 3347,8 (18 %), Чернівецькій 2885,5 (15 %). Структура автомобільних доріг Карпатського регіону в розрізі областей показана на рис. 3.

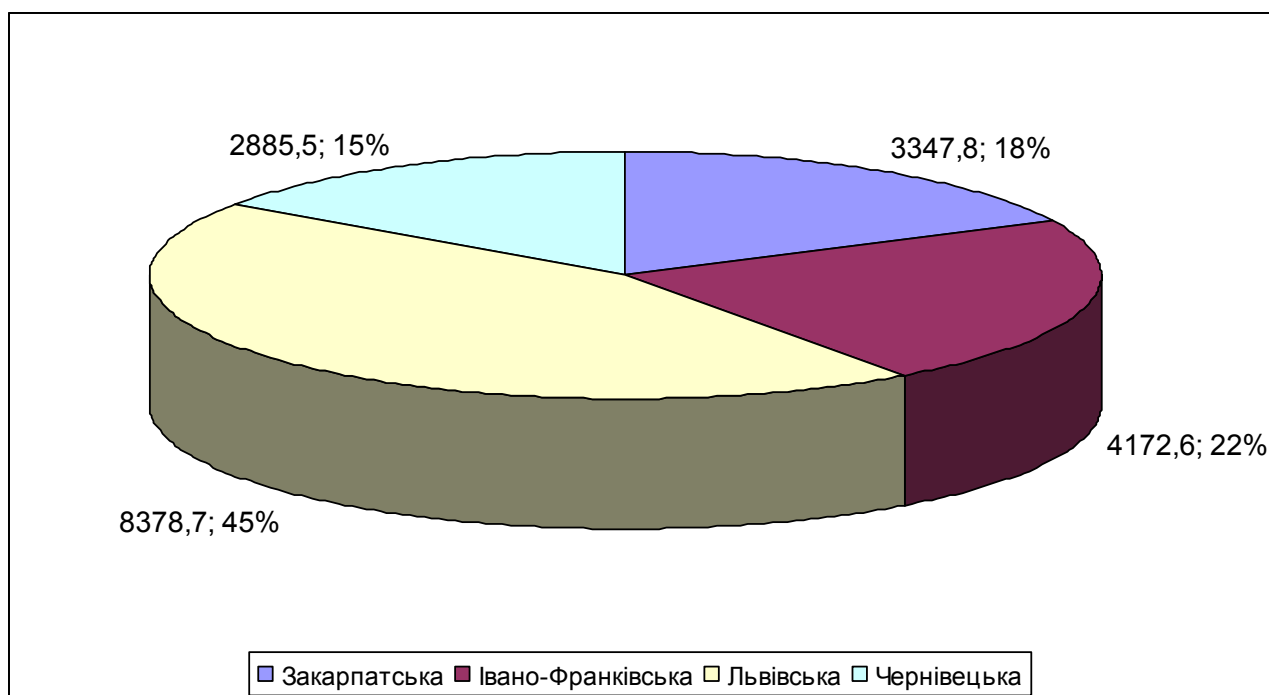

Рис. 3. Структура автомобільних доріг Карпатського регіону в розрізі областей⁴²

Надзвичайно важливим показником інноваційного розвитку інфраструктури у сільській місцевості є наявність під'їздів з твердим покриттям до сільських населених пунктів. За цим показником лідирують Івано-Франківська та Закарпатська області, а Львівська і особливо Чернівецька області дещо відстають (табл. 10).

Випереджаючий розвиток автотранспортної інфраструктури повинен розглядатися як першочергова потреба інноваційного розвитку економіки сільських територій Карпатського регіону, як у контексті підвищення ефективності та інноваційності сільськогосподарського виробництва, так і з погляду становлення багатофункціональної економіки у карпатських селах.

⁴² Складено за даними: Державна служба автомобільних доріг України “Укравтодор”, 2012

**Наявність під'їздів з твердим покриттям до сільських населених пунктів
за станом на 01.01.2011 року⁴³**

Найменування областей	Кількість населених пунктів				% наявності
	Всього	Мають під'їзди	Згідно з інвентаризацією станом на 01.01.2010 не мають під'їздів		
			шт.	км	
Всього по Україні	28490	28377	113	397,8	99,6
<i>в тому числі:</i>					
Закарпатська	579	579	-	-	100
Івано-Франківська	765	765	-	-	100
Львівська	1850	1846	4	5,8	99,8
Чернівецька	398	393	5	21,5	98,7
Всього по Карпатському регіону	3592	3583	9	27,3	

Складна ситуація в Карпатському регіоні спостерігається з водопостачанням та водовідведенням у сільській місцевості та гірських районах. Так, питома вага загальної житлової площі сільських територій регіону, які обладнано водопроводом у 2010 році становила – 31,47 %; каналізацією – 30,10 %; опаленням – 29,37%. Згідно статистичних даних в гірських районах Львівщини (Сколівському, Старосамбірському, Турківському) центральним водопроводом забезпечено лише 9 поселень, з них 6 міські і 3 сільські. Якщо врахувати те, що в трьох гірських районах Львівської області налічується 238 поселень, з яких 10 міські, то стає очевидним, що водопостачання в гірських районах практично відсутнє. Аналогічна негативна ситуація складається і в інших областях Карпатського регіону.⁴⁴

Існуючі очисні споруди регіону є фізично й морально застарілими, відповідно біологічна очистка не працює на повну потужність, тому й очищення стічних вод є малоефективним. Як наслідок, в поверхневій воді скидається велика кількість практично не очищених або слабо очищених стічних вод. Більшість сіл Карпатського регіону не має централізованого водопостачання, водовідведення, не кажучи вже про очисні споруди. Внаслідок цього поверхневій воді забруднені каналізаційними та стічними водами, відходами з тваринницьких ферм, в яких міститься підвищена концентрація важких металів та шкідливих речовин.⁴⁵

⁴³ Протяжність і характеристика автомобільних доріг загального користування на 1 січня 2011 року. – К.: Державна служба автомобільних доріг України “Укравтодор”, 2010. – С.8.

⁴⁴ Паньків Н.М. Сучасний стан розвитку соціальної інфраструктури в Карпатському регіоні Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/>

⁴⁵ Свида І.В. Еколого-економічні проблеми збереження та раціонального використання водних ресурсів Карпатського регіону / І.В. Свида [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/29_NIOXXI_2012/Economics/13_118342.doc.htm

Дуже гострою і актуальною залишається проблема забезпечення населення Карпатського регіону газом. Так в гірських районах Львівщини протяжність газової мережі складає усього 603,7 км, лише половина помешкань забезпечені газом⁴⁶. Згідно статистичних даних рівень газифікації в Карпатському регіоні загалом є дуже низький, особливо в гірських районах і сільській місцевості де переважає споживання балонного газу і опалення помешкань вугіллям, що створює додаткові ризики та незручності для населення. В 2010 році питома вага загальної житлової площі, яка обладнана разом газом природним та балонним становить 81,45 %. Загалом у сільській місцевості в Карпатському регіоні відпущено газу споживачам 1326,9 млн. м³ в 2010 році.

Не менш гострою є проблема електропостачання карпатських сіл. Адже інноваційний розвиток сільських територій регіону потребує зростання обсягів споживання електроенергії. Останнім часом на електричне опалення було переведено багато адміністративних будівель, загальноосвітніх навчальних закладів і будинків культури, що викликає велике навантаження на електромережу та сприяє зменшенню якості надання послуг по електропостачанню.⁴⁷

Одним з інноваційних шляхів вирішення цієї проблеми є розвиток малої гідроенергетики. Так, на сьогоднішній день у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях вже працює 10 МГЕС загальною встановленою потужністю 36,1 МВт, зокрема: у Закарпатській – 5 МГЕС, загальною встановленою потужністю – 32,3 МВт; в Івано-Франківській – 3 МГЕС загальною встановленою потужністю – 2,3 МВт; у Львівській – 1 МГЕС потужністю – 0,5 МВт; у Чернівецькій – 1 МГЕС потужністю – 1,0 МВт. Крім того, у зазначених областях на 2012 рік було заплановане будівництво ще 4 об'єктів малої гідроенергетики, а саме: у Закарпатській області – 1 МГЕС встановленою потужністю – 1,0 МВт; в Івано-Франківській області – 2 МГЕС загальною встановленою потужністю – 0,8 МВт; у Чернівецькій області – 1 МГЕС встановленою потужністю – 0,92 МВт. Водночас, слід акцентувати увагу на те, що при всій екологічній чистоті гідроенергії курс на безумовне стимулювання будівництва МГЕС без відповідних фінансово-економічних обґрунтувань і без урахування впливу будівництва на навколишнє природне середовище та на ландшафти на сьогодні призвів до неоднозначного ставлення в суспільстві до будівництва МГЕС, виникнення соціальної напруги, зокрема у гірській місцевості та сільських територіях Карпатського регіону.⁴⁸

⁴⁶ Паньків Н.М. Сучасний стан розвитку соціальної інфраструктури в Карпатському регіоні Львівської області / Н.И. Паньків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuiv.gov.ua>.

⁴⁷ Дмитро Андріюк: “Нам необхідно спільними зусиллями шукати шляхи вирішення проблем з електропостачанням” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rakhiv-adm.org.ua/дмитро-андріюк-нам-необхідно-спільни>.

⁴⁸ Аналітична довідка до засідання круглого столу на тему: «Проблеми будівництва малих ГЕС у гірській місцевості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pryroda.in.ua/miniges/analitichna-dovidka-do-zasidannya-kruhloho-stolu-na-temu-problemy-budivnytstva-malyh-hes-u-hirskiy-mistsevoli>.

Це зумовлено тим, що значну кількість малих гідроелектростанцій планується побудувати у верхів'ї річок, де, при їх будівництві дериваційним типом, річки спрямовуватимуться у труби, а при будівництві гребельних малих гідроелектростанцій високо в горах над населеними пунктами будуватимуть водосховища. Таким чином, гідрологічний режим гірських річок буде змінено, що може призвести до вимирання притаманної для гірських водотоків іхтіофауни та біоти, якщо не будуть вжиті природоохоронні заходи. Такі види риб, як форель струмкова та харіус європейський, занесений до Червоної Книги України, а також цілий ряд червонокнижних водних комах можуть зникнути через втрату природного середовища свого існування. У засушливі періоди, якщо вода дериваційних малих гідроелектростанцій буде спрямовуватися виключно на турбіни, при цьому не будуть зупинятися малі гідроелектростанції, природне русло річок може висихати, стаючи купою каміння, як це вже сталося з Краснянською, Пробійнівською малими гідроелектростанціями (с. Грамотне) на Івано-Франківщині. Одночасне будівництво в одному регіоні великої кількості об'єктів гідроенергетики може викликати значне погіршення стану водних екосистем та якості води в усіх річкових басейнах регіону.⁴⁹

Поряд з комунальною інфраструктурою, велике значення для формування інноваційного потенціалу розвитку сільських територій має також інфраструктура соціальна, яка впливає не лише на задоволення фізичних потреб та реалізацію інтелектуальних здібностей селян, а й на підвищення рівня їх освіти, кваліфікації, культури, здоров'я, поліпшення умов праці і побуту, організації відпочинку, розвитку торгівлі і транспорту. Через медичне, культурно-побутове обслуговування, житлово-комунальні умови, школу, торгівлю, громадське харчування, підготовку кадрів інфраструктура впливає на раціональне використання соціально-трудоного потенціалу сільських територій.⁵⁰

З огляду на це, сьогодні інноваційний розвиток сільських територій Карпатського регіону значно гальмується станом об'єктів соціальної інфраструктури сільських населених пунктів, зокрема закладів побутового обслуговування населення, занепад яких спостерігався протягом усього періоду державної незалежності України. При цьому найбільш збитковими стали послуги лазень та душевих, функціонування транспорту. Вказані проблеми виникли внаслідок непродуманої політики реорганізації галузі, її прискореного і навіть поспішного переведу на ринкові відносини. У результаті порушилася схема управління підприємствами побутового обслуговування. Безконтрольність їх діяльності викликала зміни профілю роботи, спричинила перехід до фінансування насамперед за рахунок отримання орендної плати від сторонніх організацій, розташованих у їх приміщеннях. Часто кошти, отримані

⁴⁹ Проблеми будівництва малих ГЕС у гірській місцевості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://komekolog.rada.gov.ua/komekolog/control/uk/publish/article;jsessionid=5E0FE1FF743CADF34DCD55D40D4E670A?art_id=49133&cat_id=44731

⁵⁰ Соціально-трудогий потенціал: теорія і практика / відповідальні редактори М. І. Долішній, С. М. Злупко. – Ч. 1. – Київ : Наукова Думка, 1994. – 264 с. – С. 62

від приватизації підприємств побуту, скеровувалися не на їх розвиток.

Як наслідок, якщо в умовах планової економіки у кожному великому селі були заклади, котрі займалися побутовим обслуговуванням його мешканців, а мережа комплексних приймальних пунктів надавала багато видів побутових послуг, що звільняло селян від необхідності поїздок до районного чи обласного центру для вирішення нагальних побутових потреб, то в умовах непродуманих і надто форсованих ринкових змін значний потенціал сектору побутового обслуговування мешканців села було втрачено. Нині це стало однією з головних проблем для мешканців сільських територій Карпатського регіону, котру селяни через невеликі прибутки, недоліки транспортного сполучення, відносно велику кількість часу, яку потрібно виділити на вирішення побутових проблем, не можуть вирішувати достатньо ефективно.

Не менш складною залишається ситуація з культурним обслуговуванням сільського населення. Насамперед, це стосується роботи демонстраторів фільмів, бібліотек, закладів культури клубного типу, обладнаних відпочинкових зон, позашкільних закладів естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва тощо. Крім того, культурне обслуговування населення сільських територій (культурно-дозвіллевий комплекс) охоплює також спеціалізовані установи та різноманітні громадські об'єднання, метою котрих є забезпечення культурного відпочинку сільського населення.

Мережа закладів культурно-дозвіллевого комплексу сільських населених пунктів Карпатського регіону щороку зменшується – це є загальнодержавною тенденцією, яка негативно впливає на можливість селян якісно організувати своє дозвілля. Однак, при цьому забезпечення сільських населених пунктів Карпатського регіону будинками культури клубного типу в цілому є кращим ніж у середньому по Україні.

Окрему увагу слід акцентувати на необхідності розвитку мережі сільських бібліотек та наповненні їхніх фондів, оскільки освіта та доступ до інформації у сучасному світі є запорукою розвитку не лише особистості, але і територій та регіонів загалом. При цьому необхідно знаходити нові форми обслуговування сільських мешканців та поліпшувати їхній доступ до інформаційних і літературних джерел, з урахуванням того, що сьогодні все більше входять у побут цифрові носії. Тому комп'ютеризація сільських бібліотек не лише розширить можливості доступу селян до інформації, але і суттєво зменшить їхні витрати на закупівлю друкованої літератури, адже дозволить більш активно користуватися електронними книжками, журналами, послугами мережі Інтернет тощо.

За період державної незалежності України покращилися комунікаційні можливості населення сільських територій Карпатського регіону, насамперед у частині телефонізації. Кількість домашніх телефонів загалом на сільських територіях України з 1990 року зросла на 261 %, а у областях Карпатського регіону це збільшення було набагато помітнішим. Так для Закарпатської області кількість домашніх телефонів становила у 1990 р. 19,3 тис. апаратів, а у 2010 р. – 78,2 тис. апаратів (405,2 %).

При цьому, починаючи з 2008 р. почалося зменшення кількості основних

телефонних апаратів, котре пояснюється збільшенням кількості мобільних телефонів у населення через їх зручність та невисоку вартість, однак залишаються особи, які очікують на встановлення домашніх телефонів.

Тривалість очікування на встановлення домашнього телефону для сільських мешканців Карпатського регіону є більшою за середню по Україні, а в Закарпатській області її значення є максимальним серед областей нашої держави.

Статистичні дані щодо кількості мобільних телефонів у населення відсутні, однак вибіркові опитування показали, що більшість селян, особливо тих, які мають стаціонарні телефони мають і мобільні. Вікова категорія користувачів – це особи у віці від 12 років – до 86 років.

Серед важливих проблем інноваційного розвитку інфраструктури сільських територій, є суперечність, яка зумовлюється, з одного боку, великою капіталомісткістю її об'єктів, а з другого – обмеженістю ресурсів у розпорядженні сільських громад. Враховуючи те, що кожен регіон і сільська місцевість мають свої особливості розвитку та різний рівень забезпеченості об'єктами інфраструктури, зростає важливість правильного визначення пріоритетів розбудови цих об'єктів з погляду синергетичних ефектів розвитку кожної сільської території. Важливим засобом оптимізації витрат на розвиток інфраструктурного забезпечення села є децентралізація фінансових ресурсів та розвиток системи місцевого самоврядування в Україні. Адже при спроможності акумулювати в бюджетах місцевих рад достатні суми коштів, їхні розпорядники в особі голів і депутатів сільських рад, прагнутимуть суттєво підвищити ефективність капіталовкладень в розвиток інфраструктури сільських територій на основі активізації співпраці з інвесторами та реалізації інноваційних інфраструктурних проектів. При цьому мешканці кожного сільського населеного пункту матимуть право самі вирішувати, що їм передусім необхідно будувати і як розпоряджатися коштами місцевого бюджету.⁵¹

Крім цього, важливими складовими реалізації інфраструктурного потенціалу інноваційного розвитку сільських територій України в цілому та Карпатського регіону зокрема, слід визнати:

- розробку та реалізацію програм благоустрою сільських населених пунктів (газифікація, електрифікація, водопостачання, асфальтування, проведення каналізації в селах завдяки державним і приватним інститутам тощо);
- забезпечення багатоканального принципу фінансування об'єктів соціально-культурного та побутового обслуговування (утримання відповідних об'єктів за рахунок державних і приватних коштів);
- спрощення системи оподаткування й надання пільг підприємствам, об'єднанням і організаціям, що забезпечують розвиток сільської інфраструктури (передбачення відповідних умов в податковому законодавстві);

⁵¹ Регулювання соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-3/doc-11/>

- сприяння інвестиційній діяльності (залучення інвесторів до розбудови об'єктів виробничої, транспортної та соціальної інфраструктури сільських територій);
- модернізацію сучасної системи підготовки та перепідготовки кадрів, підвищення рівня культури проживання селян, особливо в депресивних регіонах (передусім, реалізація комплексу заходів щодо інформування громадськості про медико-екологічний стан території, впровадження санітарно-гігієнічного навчання всіх прошарків селян, забезпечення їх спеціалізованої підготовки).⁵²

За обмеженості внутрішніх джерел і дефіциту фінансових і матеріальних ресурсів для забезпечення подальшого розвитку аграрного сектора вагомим чинником технологічного оновлення і підвищення розвитку інфраструктури вітчизняного села повинен стати іноземний капітал. Іншим важливим чинником привабливості може слугувати розроблення короткострокових і перспективних науково обґрунтованих бізнес-планів розвитку сільських територій з економічним обґрунтуванням перспектив масштабного виробництва і збуту продукції, послуг і отримання прибутків та окупності вкладених фінансових ресурсів. Потребує удосконалення і система управління. Насамперед, це стосується запровадження і створення інноваційних кластерів, у тому числі транскордонних, які б об'єднали на рівні сільських територій зусилля зацікавлених суб'єктів, що було б оптимальною складовою для більш ефективного використання бюджетних та зарубіжних фінансових ресурсів у напрямі збільшення виробництва і підвищення якості харчових продуктів, розширення на сільських територіях мережі доріг з твердим покриттям, облаштування шкіл, медичних закладів, об'єктів побутової, водопостачання, газифікації тощо.⁵³

Таким чином, розбудова інфраструктури сільських територій має значний потенціал впливу на їх інноваційний розвиток. Водночас, для максимальної реалізації цього потенціалу необхідно провести низку реформ у сфері фінансового забезпечення сільських територій, аграрної науки, освіти та підготовки кадрів для села, надання адміністративних послуг тощо.

⁵² Федотова Т. Проблеми соціальної інфраструктури у формуванні трудового ресурсу аграрного сектору економіки / Т. Федотова, В. Скотарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://confiapv.at.ua/publ/konf_26_27_kvitnja_2012_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/problemi_socialnoji_infrastrukturi_u_formuvanni_trudovogo_resursu_agrarnogo_sektoru_ekonomiki/41-1-0-1903.

⁵³ Шкурін Г.Т. Напрями ефективного використання інвестицій для прискорення розвитку аграрного сектору України / Г.Т. Шкурін, О.Г. Коркішко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pav/2012_21/21-02.pdf.

V. АДМІНІСТРАТИВНО-УПРАВЛІНСЬКІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ВАЖЕЛІ НАРОЩУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Вищеокреслені засоби інноваційного розвитку сільських територій України можуть успішно застосовуватись лише в системі функціонування відповідних механізмів прийняття та реалізації адміністративно-управлінських рішень, а також втілюватись у життя крізь призму наявних інституційних передумов та за допомогою діючих інститутів. Саме тому модернізація адміністративних та інституційних важелів управління сільськими територіями є невід'ємною складовою процесу нарощування інноваційного потенціалу їх розвитку як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні.

Основними завданнями у цьому контексті повинні стати: по-перше, демонополізація і декартелізація сільськогосподарського виробництва та інших сфер господарської діяльності, поширених у сільській місцевості, стимулювання відкритої конкуренції на сільських територіях; по-друге, збереження усталених способів аграрної культури і цінностей сільського населення України через розвиток і стимулювання економічно ефективних способів організації виробництва на селі; по-третє, стимулювання освіти і науки, розвиток людського та соціального капіталу сільських територій; по-четверте, децентралізація бюджетних ресурсів і проведення адміністративної та бюджетної реформ.

Ключовим у цьому переліку завдань є відмова від прямої бюджетної підтримки агроформувань, основна частина якої припадає на великі агрохолдинги, руйнуючи тим самим основи здорової конкуренції на селі та деформує реальну структуру ринку сільськогосподарської продукції. Замість цього держава повинна використати досвід розвинених країн світу щодо принципів формування інституційного забезпечення розвитку сільських територій, зокрема в частині запровадження обмежень на розмір землеволодінь, встановлення об'єктивних кваліфікаційних вимог для користувачів земельних угідь, посилення екологічних стандартів ведення аграрного бізнесу тощо.

Не менш важливим є вирішення питань, пов'язаних з розвитком інфраструктури сільських територій. Нинішня практика її фінансування за рахунок бюджетних коштів видається безперспективною. Лише переорієнтація на залучення підприємницької ініціативи до вирішення цього питання може дати позитивний ефект. Але така ініціатива сьогодні є заблокованою через діючу в Україні систему регуляторної політики. Без лібералізації фіскального законодавства та зниження рівня адміністративного тиску контролюючих інстанцій на малий бізнес, забезпечити активізацію його діяльності на сільських територіях буде фактично неможливо. Крім того, економічна пасивність підприємців і надалі негативно відобразатиметься на спроможності органів місцевого самоврядування сільських територій акумулювати у своїх бюджетах достатні обсяги

фінансових ресурсів, які в подальшому можуть спрямовуватися на розвиток інфраструктури, в тому числі інформаційно-освітньої.

Таким чином, магістральним напрямом концептуальної переорієнтації механізму здійснення аграрної реформи в контексті розвитку сільських територій України, є зміщення акцентів державної аграрної політики з бюджетно-регуляторної площини в підприємницько-самоврядну. Лише на цій основі може відбутися злам тих негативних тенденцій, що мають сьогодні місце у сільському господарстві нашої держави та розпочатися становлення процесів, пов'язаних з формуванням інституційних засад відродження українського села.

Перспективним напрямом інноваційного розвитку економіки сільських територій є виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, що потребує розробки відповідних державних і регіональних програм. Зважаючи на функціонування крупних сільськогосподарських підприємств в Карпатському регіоні, необхідно вдосконалити природоохоронну законодавчу базу, посилити адміністративну, кримінальну та майнову відповідальність за спричинену шкоду навколишньому середовищу, недотримання екологічних та технологічних стандартів ведення сільськогосподарського виробництва (сівозмін, внесення добрив, використання не за призначенням тощо).

Зважаючи на значний експортний потенціал сільських територій України, необхідно заохочувати експорт сільськогосподарських товарів з високим ступенем обробки. Формування сільськогосподарського експорту в основному за рахунок товарів з низьким ступенем обробки є загрозливим для економіки нашої держави. Ці категорії товарів є чутливими до зовнішніх факторів та виявляються недостатньо нестабільними за ціновим складником, що підвищує ризик експортерів.

З метою активізації підприємницької діяльності на місцях необхідно розвивати систему регіональних дорадчих служб; сприяти формуванню відкритих інформаційних баз для задоволення потреб сільського населення і організацій; забезпечити доступність інформації (створення інформаційних центрів) про ціни на ресурси і вироблену продукцію, існуючий попит і пропозицію на них, ринки збуту, нові технології виробництва сільськогосподарської продукції тощо.

Водночас, слід відзначити, що в Україні проблема становлення ефективного дорадництва та агроконсалтингу зумовлюється наявністю цілої низки негативних управлінських стереотипів у керівників сільськогосподарських підприємств. Основними з них є: неготовність відмовлятися від частини адміністративних функцій через невпевненість у компетентності та добросовісності консультантів, небажання витратити «зайві» кошти на послуги, які може виконувати власний адміністративно-управлінський персонал, нестача на вітчизняному ринку достатньої кількості ефективно функціонуючих консалтингових компаній, що адаптують свої послуги до специфічних потреб сільськогосподарських підприємств, відсутність відкритого конкурентного ринку агропродовольчої продукції,

основним напрямом зростання на якому є підвищення власної конкурентоспроможності підприємства, а не доступ до фіскальних пільг, бюджетних ресурсів чи експортних квот.⁵⁴

Однак, без дієвого агроконсалтингу підприємці, що ведуть господарську діяльність на сільських територіях, навряд чи зможуть забезпечити належний інноваційний розвиток українського села. Адже рівень їхніх трансакційних витрат виявляється надто високим, що не дозволяє реалізовувати достатньої кількості інноваційних проєктів. До того ж, стан сільських територій України та якість людського капіталу вітчизняного села потребують значної інформаційно-освітньої роботи, що також передбачає додаткові фінансові витрати.

Нинішній характер і пріоритети сільського розвитку визначаються глобалізацією, змінами у технологіях та організаційних структурах компаній і галузей, зниженням транспортних витрат, посиленням конкуренції між територіями за інвестиційні ресурси, розвитком телекомунікаційних та інформаційних систем, зниженням політичного впливу селян. Селяни ж завжди характеризувалися нижчими рівнями формальної освіти порівняно з жителями міст, адже історично це компенсувалося неформальною підготовкою, що надавалася родиною або громадою. Проте, із зменшенням зайнятості в сільському господарстві та підвищенням вимог до працівників сьогодні зростають актуальність освіти й професійної підготовки, які визначають конкурентоспроможність населення сільських територій та їхню здатність до різноманітних інновацій.⁵⁵

В Україні ж відсутність у сільських мешканців достатніх навичок застосування сучасних інформаційно-технічних і телекомунікаційних засобів виступає значним бар'єром на шляху інноваційного розвитку сільських територій, їх структурної диверсифікації та економічної модернізації. Вона також обмежує доступ сільськогосподарських підприємств до інноваційних та інформаційних технологій, знижуючи, тим самим, їхню конкурентоспроможність на ринку. Адже з огляду на актуальність і ефективність нових знань, які сьогодні надаються сільгосптоваровиробникам інформаційно-консультаційними формуваннями, найбільший інтерес в Україні викликають саме послуги з технології виробництва.⁵⁶

Водночас, відсутність дієвих навчально-освітніх програм у сільській місцевості веде до погіршення якості людського капіталу сільських територій, посилення міграції населення, його неспроможності адаптувати на вітчизняний ґрунт передові досягнення світової та української науки, втілюючи їх в інновації.

⁵⁴ Котляров И.Д. Перспективы использования аутсорсинга в сельском хозяйстве // Регион: экономика и социология. – 2011. - № 3. – С. 59

⁵⁵ Мішенін Є.В. Проблема щодо багатовимірності сільського розвитку / Є.В. Мішенін, Р.П. Косодій // Економіка АПК. – 2009. № 5. – С. 133.

⁵⁶ Плакса Ю.В. Функціонування та розвиток інформаційно-консультаційних формувань в аграрному секторі економіки / Ю.В. Плакса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dlib.com.ua/funktsionuvannj-ta-rozvytok-informatsiyno-konsultatsiynikh-formuvan-v-ahranomu.html>.

З іншого боку, слід зазначити, що реалізація процесу диверсифікації сільської економіки відбувається завдяки окремим проектам комерційного характеру. Ефективність та успішність їх здійснення, особливо коли проект має інноваційний характер, залежать від двох головних факторів: по-перше, вміння визначити потенціал ринку товару, побудувати ринкову товарну стратегію, проаналізувати систему збуту, інтерес споживачів; по-друге, наявності бізнес-стратегії, здатності проводити моніторинг витрат і надходжень, що дає змогу визначати дохідність, а отже, життєздатність бізнесу.⁵⁷ В сучасних умовах саме агроконсалтинг здатен забезпечувати сільських мешканців відповідними знаннями та навичками, прищеплювати їм економічний спосіб мислення, надавати нові управлінські знання.

Таким чином, проблема полягає у впровадженні та інституціоналізації нових підходів до інновацій у сільській місцевості, що вимагає наявності відповідного людського капіталу, який не можна сформувати в рамках традиційних закладів освіти та курсів перепідготовки. Необхідні інституціональні інновації, які створять сприятливе середовище для навчання.⁵⁸ Саме агроконсалтинг є уособленням таких інновацій, оскільки він ґрунтується на наданні рекомендацій та супроводу виробників сільськогосподарської продукції, в першу чергу, у інвестиційно-інноваційній сфері. При ефективному державному стимулюванні та фінансуванні, агроконсалтинг може і повинен стати каталізатором зростання інвестиційних та інноваційних процесів а агропромислового комплексу країни.⁵⁹

При цьому слід зауважити, що агроконсалтинг повинен бути тісно інтегрованим у структуру виробничо-господарських комплексів сільських територій, в тому числі і на основі створення регіональних агро-індустріальних парків, агропродовольчих кластерів та інших інноваційно-технологічних систем.

Після прийняття Закону України «Про індустріальні парки» значно розширилось інституційне поле для їхнього використання з метою розвитку сільських територій нашої держави, зокрема в частині реалізації інноваційних проектів. Водночас, ініціативи щодо створення таких парків, які виходять від органів державної влади та місцевого самоврядування, переважно орієнтуються на відновлення виробничого потенціалу в галузях обробної промисловості. Це певним чином пов'язано з недооцінкою перспективи формування таких утворень з метою розвитку сільських територій України та становлення на них багатофункціональної економіки. Зокрема, створення агро-індустріальних парків у деяких депресивних районах Карпатського регіону може стати основою для відродження потенціалу їх агропромислової інтеграції на інноваційній основі.

⁵⁷ Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект /В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус // Економіка АПК. – 2009. - № 4. – С. 131.

⁵⁸ Косодій Р. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р. Косодій // Економіка АПК. – 2009. - № 4. – С. 137.

⁵⁹ Гуткевич С.О. Агроконсалтинг як елемент активізації інвестиційно-інноваційної діяльності / С.О. Гуткевич, А.О. Князевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NII_2010/Economics/67508.doc.htm.

Центральним ядром такого парку має виступити індустріальна площадка, в межах якої реалізовуватимуться інноваційно-інвестиційні проекти підприємств з виробництва продовольчих товарів і товарів легкої промисловості (молокопереробні заводи, м'ясокомбінати, текстильні фабрики, швейні підприємства тощо). Навколо цієї індустріальної платформи розвиватиметься сільськогосподарське виробництво та сфера послуг. Такий підхід забезпечуватиме комплексне вирішення проблем сільських територій України та її регіонів на основі відновлення виробничого потенціалу та підвищення якості людського капіталу.

Для забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва та суміжних із ним галузей економіки, особливого значення сьогодні набуває також стратегічне управління сільськими територіями на основі ефективних стратегій розвитку з урахуванням пріоритетів активізації агробізнесу, поєднаного з диверсифікацією виробничої і підприємницької діяльності в напрямі становлення у сільській місцевості переробної, харчової, будівельної та інших галузей промисловості, а також сфери послуг тощо. Саме в цьому керунку спрямовується сучасна аграрна політика держав ЄС, включаючи наших найближчих західних сусідів, зокрема, Польщу.⁶⁰

Це означає, що агроконсалтинг, поряд з інформаційно-освітньою діяльністю, повинен також виконувати функцію стратегічного розвитку сільських територій України, орієнтовану на довготривалу перспективу. В цьому контексті особливого значення набуває активізація консалтингових інструментів сталого розвитку сільських територій, включаючи покращення стану довкілля, підвищення якості людського капіталу села, нарощування соціального капіталу сільських територій тощо.

Сьогодні керівники компаній зі сфери агробізнесу чудово розуміють: в їхній галузі відбувається багато змін і в Україні, і у світі. Тож вони постійно шукають відповідь на питання, як побудувати ефективну систему управління бізнесом в контексті постійних змін. Тому крім основних курсів, які передбачені у класичному навчанні слід вивчати такі спеціалізовані курси як «Операційний менеджмент в аграрній сфері», «Міжнародний бізнес та світові продовольчі ринки (місце українських компаній)», «Стратегія ведення аграрного бізнесу», «Управління ризиками в АПК», «Бізнес-аналіз аграрного кластеру», «Аграрне право і земельні відносини», «Філософія управління якістю» та інші.⁶¹

Досліджуючи питання інноваційної діяльності в сільському господарстві слід зазначити, що специфічні особливості цієї галузі визначають і специфіку інноваційної діяльності в системі економічних відносин АПК. Досвід країн із розвинутою ринковою економікою засвідчив, що без інституційного розвитку, який би супроводжував інноваційний процес, не можна розраховувати на його успіх. Під інституційним розвитком розуміється, найперше, створення організацій і структур, які б займалися інноваційною діяльністю. При цьому слід

⁶⁰ Wilkin J. Lepszy świat – polska wieś za 25 lat / Polska wieś 2025: wizja rozwoju [Pod red. J. Wilkina]. – Warszawa: Fundusz Współpracy, 2005. – S. 41-42.

⁶¹ Agro MBA – інновація для українського ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/agropoltika/experience/8892-agro-mba-nnovacya-dlya-ukrayinskogo-rinku.html>.

підкреслити, що ці організації і структури повинні виступати в ролі суспільних інститутів, інтеграційних організацій які б за сприяння держави об'єднували зусилля науково-дослідних і освітніх організацій, спрямованих на розробку й упровадження у виробництво нових технологій з метою раціоналізації використання ресурсів, підвищення екологічної безпеки та безпеки харчування і, в кінцевому результаті, забезпечували зниження собівартості одиниці продукції й зростання прибутковості аграрного виробництва. Це можуть бути організації створені на базі сільськогосподарських машинобудівних заводів, науково-дослідних інститутів чи навчальних закладів. Але організаційні й структурні основи цих компаній будуть подібними, інтеграційними.⁶²

Важливе значення у контексті інноваційного розвитку сільських територій України може відігравати сільськогосподарська кооперація. Адже кооперативний рух у самій своїй основі ґрунтується на пошуку інноваційних рішень щодо ведення виробничої діяльності на селі. Обслуговуюча ж кооперація виступає вагомим стимулом до інновацій у сфері комерціалізації аграрної сфери економіки. Історичний досвід української кооперації свідчить про її вагомий потенціал у контексті підвищення експортного потенціалу сільськогосподарської галузі, а також механізм акумулювання фінансових ресурсів з метою розвитку сільських територій і вирішення соціально-демографічних проблем українського села.

Проте, в сучасних умовах, існує ціла низка інституційних обмежень, які гальмують розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні. Так, фахівці відзначають, що одним із головних завдань сучасної державної аграрної політики є кодифікація кооперативного законодавства та нормативних актів, якими регулюються кооперативні відносини та діяльність і конституційне проголошення кооперативної власності, як однієї із форм економічних відносин, на якій засновується багатокладна економіка України. Поряд із політико-правовим забезпеченням розвитку національного кооперативного руху має проводитись масштабна робота щодо пропагандистського поширення кооперативних ідей серед мешканців сільських територій, надаватись практична допомога у створенні кооперативів і їх ефективної господарської діяльності, налагодження взаємовигідного співробітництва різних типів кооперативів та їх спілок тощо.⁶³

Найбільш дієвими інструментами формування сприятливого інституційного середовища для поширення в Україні сільськогосподарської кооперації європейського зразка є ті, що працюють на розвиток конкурентних ринкових відносин, забезпечення економічної рівноправності малого, середнього та великого бізнесу, недопущення дискримінації по відношенню до окремих учасників ринку. Насамперед, це стосується демонополізації економіки, причому не лише в аграрному секторі, але і в інших сферах господарського комплексу держави. Адже монополії та картелі є репрезентантами інтересів насамперед

⁶² Дем'яненко С.І. Інноваційне зростання – основа стабільності агропромислового комплексу / С.І. Дем'яненко // Наука та інновації. – 2005. – Т. 1. – С. 87-98 (С. 93).

⁶³ Артеменко В.М. Консолідація кооперативного руху в Україні (1991-2007 рр.) / В.М. Артеменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2008-1/num/artemenko2.htm>.

великого капіталу. Будучи ж уособленням монополізму на українському продовольчому ринку, вітчизняні агрохолдинги усіляко блокують можливості для розвитку конкуренції з боку дрібних виробників, в тому числі обмежуючи перспективу формування ефективної сільськогосподарської кооперації фермерських та особистих господарств населення.

Другим напрямом формування сприятливого інституційного та макроекономічного середовища для розвитку сільськогосподарської кооперації є зменшення рівня патерналізму, відмова влади від ручного управління економікою та відхід від політики надання преференцій окремим товаровиробникам, недопущення цінових і фінансово-кредитних маніпуляцій з метою досягнення політичних чи лобістських цілей. Адже наявна в Україні складна система пільг і преференцій, насамперед в агропродовольчому секторі економіки, демотивує аграріїв знаходити ринкові засоби підвищення власної конкурентоспроможності, в тому числі – на основі розвитку системи сільськогосподарської кооперації. Натомість, основні зусилля останніх спрямовуються на пошук впливових союзників у владних інстанціях, виливаються у намагання провести «своїх» представників до місцевих та обласних представницьких органів, стимулюють прагнення отримати доступ до «бюджетного пирога» чи фіскальних преференцій.

Сільськогосподарська кооперація в Україні не може розвиватися відособлено від становлення системи ефективних ринкових відносин в аграрному секторі економіки, які, у свою чергу, повинні еволюціонувати в руслі економічної політики формування конкурентного господарського устрою. Тому ще одним важелем, покликаним забезпечити формування в Україні відкритого ринкового середовища, яке є найкращим стимулом для розвитку реальної (а не бутафорної) сільськогосподарської кооперації, виступає лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, яка повинна забезпечити прихід на вітчизняний ринок, у тому числі аграрний, серйозних західних компаній, що принесуть із собою не лише значні інвестиційні ресурси та нові виробничі технології, але й унікальний управлінський досвід і західну ділову культуру, невід’ємним атрибутом якої виступає філософія ринкової сільськогосподарської кооперації.

Пріоритетним у державній політиці зараз має стати також конструктивність у вирішенні проблем із впровадженням у вітчизняну економіку нових методів оновлення матеріально-технічної бази, до яких належить і лізинг. Для широкого впровадження лізингових відносин в галузі АПК потрібно розробити такий інвестиційний режим, який би включав податкові пільги для сільського господарства, тому що саме в цій галузі є нагальна потреба в інвестиційних ресурсах.⁶⁴

Перехід сільського господарства нашої держави до здійснення хімізації на інноваційній основі вимагає створення принципово нового вигляду добрив. Добрива, що випускаються на сьогодні, навіть за умови правильного

⁶⁴ Гнаткович О.Д. Активізація інновацій у сільське господарство України / О.Д. Гнаткович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=65>.

їх використання, лише частково засвоюються рослинами. Значна частина живильних речовин вимивається з ґрунту. Це завдає великої економічної шкоди, знижує віддачу коштів і забруднює довкілля.⁶⁵

На сучасному етапі розвитку аграрного виробництва по мірі розвитку і удосконалення інформаційних технологій та інноваційних формувань, повинні бути створені умови з метою інформування товаровиробників про інновації не тільки на виробничому досвіді передових господарств, але і безпосередньо від науки ще на стадії створення інновацій.⁶⁶

Дослідження показують, що необхідною умовою забезпечення рівня якості виробництва в галузі є організація ефективної системи обслуговування техніки, обумовлене такими причинами⁶⁵:

- стійко зростають витрати, пов'язані з просуванням сільськогосподарської продукції на ринок, збільшується рівень так званих транзакційних витрат, обумовлених із здійсненням контрактів і контролем за їх реалізацією;
- збільшується різноманітність сільськогосподарської техніки на торгівельних ринках. Факт придбання сільськогосподарської техніки все більше характеризує не завершення операції, а лише початок довготривалих стосунків між виробником і споживачем;
- стосовно вартості сільськогосподарської техніки споживач все більше орієнтується не на ціну придбання, а на ціну техніки (ціна придбання складає в межах 20-30% ціни) і залежить від якості і умов післяпродажного обслуговування;
- в умовах інноваційно-інвестиційної кризи вирішення проблеми відновлення експлуатаційного парку техніки на рівні підприємств шляхом придбання нової техніки є малоімовірним, у зв'язку з чим зростає привабливість ринку запасних частин, змінних вузлів тощо.

Реалізація всіх вищевказаних заходів дозволить суттєво прискорити процеси модернізації українського села в контексті європейської інтеграції нашої держави, а також забезпечить підвищення економічного добробуту мешканців сільських територій України, зростання ефективності та конкурентоспроможності вітчизняного агробізнесу і пов'язаних із ним сфер економічної діяльності, удосконалення виробничої та соціальної інфраструктури вітчизняного села тощо.

⁶⁵ Саїдаблаєва Е.Ш. Специфіка інноваційного розвитку підприємств сільського господарства / Е.Ш.Саїдаблаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/163/knp163_25-27.pdf.

⁶⁶ Огієнко Н.І. Ефективне управління агроінноваціями в науково-дослідних установах аграрної сфери / Н.І. Огієнко, Р.М. Бордун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-silskogosp-nauk-ogienko-ni-bordun-rm-efektivne-upravlinnya-agroinnovatsiyami-v-naukovo-doslidnih-ustanovah-agrarnoyi-sferi/>

Висновки

Сучасні проблеми інноваційного розвитку сільських територій України спричинені низкою чинників, які можна поділити на п'ять основних груп:

- історичні, внаслідок яких структура видів економічної діяльності на сільських територіях має переважно сільськогосподарське спрямування, часто ґрунтується на застарілих технологіях а її здійснення характеризується низькою ефективністю та відсутністю схильністю до інновацій;
- природно-кліматичні, що зумовлюють високий рівень ризикованості реалізації інноваційних проектів у сільській місцевості, значну витратність будівництва та низьку економічну ефективність діяльності інфраструктурних об'єктів, наявність перешкод, пов'язаних з ландшафтними та земельними особливостями сільських територій.
- інституційно-економічні, які пов'язані з незадовільним рівнем розвитку ринкових інститутів у сільській місцевості, тенденціями до монополізації аграрного ринку, що зумовлює низький, а часто навіть від'ємний рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, наявність надмірної кількості посередників між її виробниками та кінцевими споживачами, непередбачувані коливання кон'юнктури ринку, цінову нестабільність тощо;
- інфраструктурні, що виявляються у низькому рівні забезпечення сільських територій об'єктами виробничої (транспортної, енергетичної, комунікаційної) та соціальної (медичної, освітньої, культурної) інфраструктури, відсутності доступної інформації щодо альтернативних несільськогосподарських видів економічної діяльності та інноваційних методів підвищення ефективності сільського господарства, недостатній розвиненості системи дорадництва та навчально-освітньої діяльності на сільських територіях;
- соціальні, які відображаються у постійному скороченні сільського населення, передусім у працездатному віці, активній його міграції як у міста, так і за кордон, зростанні кількості захворювань та скороченні середньої тривалості життя сільського населення.

Водночас, сільській території України володіють значним потенціалом інноваційного розвитку, що зумовлюється наявними земельними ресурсами, сприятливими природно-кліматичними умовами, багатими традиціями ведення господарської діяльності у сільській місцевості, а також конкурентними перевагами людського капіталу вітчизняного села.

З метою максимальної реалізації, а також подальшого нарощування потенціалу інноваційного розвитку сільських територій України, на загальнодержавному та регіональному рівнях необхідно впроваджувати низку заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування ринкових інститутів, удосконалення інфраструктури сільських територій, посилення

зв'язків і взаємовигідного співробітництва між вітчизняною аграрною наукою та сільськогосподарськими виробниками.

Насамперед, це стосується удосконалення механізмів бюджетного фінансування українського села. Для сприяння активізації інноваційної діяльності на сільських територіях у цьому контексті необхідно перейти від прямого субсидування агровиробників до пріоритетного спрямування коштів у розвиток інфраструктури сільських територій, насамперед, будівництво доріг, ліній електропередач, модернізації мереж зв'язку, зокрема доступу до Інтернету.

Паралельно із цим має бути проведено адміністративну та бюджетну реформи, спрямовані на збільшення фінансових та адміністративних повноважень органів місцевого самоврядування сільських територій. Це дозволить останнім більш ефективно сприяти інноваційному розвитку сіл на основі фінансування заходів з поліпшення інвестиційного клімату.

Для сприяння інноваційному розвитку українського села на основі підвищення ефективності функціонування ринкових механізмів, необхідно, насамперед, запровадити низку регуляторних процедур, які діють в усіх цивілізованих країнах світу: кваліфікаційні вимоги до землекористувачів, обмеження розмірів земельних ділянок на одну особу до рівня, який дозволяє здійснювати їх повноцінний обробіток, введення екологічних і безпекових стандартів землекористування, технологічних вимог щодо обробітку ґрунтів тощо.

Ці та інші пов'язані з ними заходи дозволять створити систему дієвих стимулів для впровадження на сільських територіях України інноваційних проектів, пов'язаних із застосуванням сучасних агротехнологій, новітніх методів обробітку ґрунту, веденням органічного землеробства і тваринництва, будівництвом інноваційних об'єктів інфраструктури, а також підвищенням ефективності впливу аграрної науки на інноваційний розвиток сільських територій нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична довідка до засідання круглого столу на тему: «Проблеми будівництва малих ГЕС у гірській місцевості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pryroda.in.ua/miniges/analitichna-dovidka-do-zasidannya-kruhloho-stolu-na-temu-problemy-budivnytstva-malyh-hes-u-hirskiy-mistsevosti>.
2. Андріюк Дмитро: “Нам необхідно спільними зусиллями шукати шляхи вирішення проблем з електропостачанням” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rakhiv-adm.org.ua/дмитро-андріюк-нам-необхідно-спільни/>.
3. Артеменко В.М. Консолідація кооперативного руху в Україні (1991-2007 рр.) / В.М. Артеменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2008-1/num/artemenko2.htm>.
4. Валова продукція сільського господарства України за 2011 р. : Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ : Державна служба статистики України, 2012. – 18 с.
5. Валова продукція сільського господарства України за 1990-2010 роки : Статистичний збірник / За ред. Н.С. Власенко. – Київ : Державна служба статистики України, 2012. – 48 с.
6. Гнаткович О.Д. Активізація інновацій у сільське господарство України / О.Д. Гнаткович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=65>.
7. Гілецький Й.Р. Географія України. Карпатський район [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://geoknigi.com/book_view.php?id=436.
8. Гоголь Т.В. Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики / Т.В. Гоголь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/Dutp/2011_1/txts/Gogol.pdf.
9. Головенко О.В. Проблеми та перспективи інноваційної діяльності аграрного підприємства / О.В. Головенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://feu.kneu.edu.ua/ua/confere_nce/conf_social_dev_ukr_12/section1/tez1/
10. Гуткевич С.О. Агроконсалтинг як елемент активізації інвестиційно-інноваційної діяльності / С.О. Буткевич, А.О. Князевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NII_2010/Economics/67508.doc.htm.
11. Дворкович А. Рентабельность предприятий сельского хозяйства до 2020г. должна составлять не менее 10% / <http://quote.rbc.ru/news/macro/2012/07/13/33712844.html>.

12. Дементьев В.В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / В.В. Дементьев, В.П. Вишневський // Економічна теорія. – 2011. – №3.
13. Дем'яненко С.І. Інноваційне зростання – основа стабільності агропромислового комплексу / С.І. Дем'яненко // Наука та інновації. – 2005. – Т. 1.
14. Державна служба автомобільних доріг України “Укравтодор”, 2012. <http://www.ukravtodor.gov.ua/>.
15. Державна служба статистики України. – Київ : Державна служба статистики України, 2012 . – 44 с.
16. ДП «Голланд Планта Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uzhgorodrozsadnik.uz.ua/index.php/holovna/pro-kompaniiu>.
17. Закарпаття – яблучний край [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nz.uz.ua/node/778>.
18. Заповідники та національні парки України у 2011 році : Статистичний бюлетень / Державна служба статистики.— Київ : Державна служба статистики, 2012. – 24 с.
19. Зарубіжний досвід підтримки інноваційного розвитку АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kazedu.kz/referat/200503>.
20. Зелені інновації для відновлення традиційного сільського господарства в українських Карпатах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dossier.org.ua/zeleni-innovaciyi-dlya-vidnovlennya-tradicijnogo-silskogo-gospodarstva-v-ukrayinskih-karpatah>.
21. Інформація про виконання в Україні заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва на 2011 – 2012 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/file/link/172471/file/inform_Iriv_2011.doc.
22. Інфраструктурний комплекс Західного регіону України: оцінка стану і напрями розвитку : [монографія] / [С.О. Іщук, Т.В. Кулініч, В.Є. Крупін, С.М. Ткач]; НАН України. Ін-т регіональних досліджень; [наук. ред. С.О. Іщук]. – Львів, 2010. – 164 с.
23. Іртищева І.О. Особливості інноваційних процесів у сільському господарстві / І.О. Іртищева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2009_03_05/5_irtisheva.php.
24. Карпатський економічний район. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
25. Косодій Р. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 4.
26. Котляров И.Д. Перспективы использования аутсорсинга в сельском хозяйстве // Регион: экономика и социология. – 2011. – № 3.
27. Купівля матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб сільськогосподарськими підприємствами у 2011 р. : статистичний бюлетень /

Державна служба статистики України. – Київ : Державна служба статистики України, 2012 . – 44 с.

28. Куценко В.І. Розвиток сільського туризму в контексті реалізації моделі «Зелене зростання» / В.І. Куценко // Економіка. Управління. Інновації. – 2011. – №2 (6).

29. Литвинова О.М. Становлення й сучасні тенденції розвитку інновацій та інноваційних процесів в АПК / О.М. Литвинова, Н.В. Кондратюк, Н.В. Чуйко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal///Chem_Biol/Nppdaa/econ/2011_2_3/101.pdf.

30. Мала гірнича енциклопедія. В 3-х т. / За ред. В. С. Білецького. – Донецьк: Донбас, 2004. – ISBN 966-7804-14-3.

31. Манів. З.О. Регіональна економіка. Навч. посіб./ З. О. Манів, І. М. Луцький, С. З. Манів; М-во освіти і науки України, Івано-Франків. ун-т права ім. короля Д. Галицького. – Львів: "Магнолія 2006", 2009. – 640 с.

32. Мішенін Є.В. Проблема щодо багатовимірності сільського розвитку / Є.В. Мішенін, Р.П. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 5.

33. Молочне скотарство потребує відродження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/tvarinnictvo/4973-molochne-skotarstvo-potrebuye-vdrodzhennya.html>.

34. Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства за 2011 рік : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – Київ : Державна служба статистики України, 2012. – 22 с.

35. Наявність і надходження зернових та олійних культур на підприємства, що займалися їхнім зберіганням ат переробкою станом на 1 січня 2012 року : статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – Київ : Державна служба статистики України, 2012 . – 52 с.

36. Несільськогосподарська зайнятість в сільській місцевості України : [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2005/U13_ukr.pdf.

37. Огієнко Н.І. Ефективне управління агроінноваціями в науково-дослідних установах аграрної сфери / Н.І. Огієнко, Р.М. Бордун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-silskogosp-nauk-ogienko-ni-bordun-rm-efektivne-upravlinnya-agroinnovatsiyami-v-naukovo-doslidnih-ustanovah-agrarnoyi-sferi/>.

38. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік : Статистичний бюлетень. – Київ : Державна служба статистики України, 2012. – 88 с.

39. Паньків Н.М. Сучасний стан розвитку соціальної інфраструктури в Карпатському регіоні Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuiv.gov.ua/>.

40. Плакса Ю.В. Функціонування та розвиток інформаційно-консультаційних формувань в аграрному секторі економіки / Ю.В. Плакса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dlib.com.ua/funktsionuvannja-ta-rozvytok-informatsiyno-konsultatsiynykh-formuvan-v-ahrarnomu.html>.

41. Проблеми будівництва малих ГЕС у гірській місцевості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://komekolog.rada.gov.ua/komekolog/control/uk/publish/article.jsessionid=5E0FE1FF743CADF34DCD55D40D4E670A?art_id=49133&cat_id=44731.

42. Протяжність і характеристика автомобільних доріг загального користування на 1 січня 2011 року. – К.: Державна служба автомобільних доріг України “Укравтодор”, 2010.

43. Регулювання соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-3/doc-11/>.

44. Робота з інвесторами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zolochiv-rda.gov.ua/investor2.htm>.

45. Саїдаблаєва Е.Ш. Специфіка інноваційного розвитку підприємств сільського господарства / Е.Ш. Саїдаблаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/163/knp163_25-27.pdf.

46. Свида І.В. Еколого-економічні проблеми збереження та раціонального використання водних ресурсів Карпатського регіону / І.В. Свида [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/29_NIOXXI_2012/Economics/13_118342.doc.htm.

47. Сектор сільського господарства та розвитку сільської місцевості – системи виробництва на селі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.swiss-cooperation.admin.ch/ukraine/Uk/Welcome_to_the_Office/Activities_of_Swiss_International_Cooperation/Agriculture_and_Rural_Development_Sector.

48. Соціально-трудова потенція: теорія і практика / відповідальні редактори М. І. Долішній, С. М. Злупко. – Ч. 1. – Київ : Наукова Думка, 1994. – 264 с.

49. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект / В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус // Економіка АПК. – 2009. – № 4.

50. Федотова Т. Проблеми соціальної інфраструктури у формуванні трудового ресурсу аграрного сектору економіки / Т. Федотова, В. Скотарь

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://conftiapv.at.ua/publ/konf_26_27_kvitnja_2012_r/sekcija_5_ekonomichni_na_uki/problemi_socialnoji_infrastrukturi_u_formuvanni_trudovogo_resursu_agrarnogo_sektoru_ekonomiki/41-1-0-1903.

51. Шкурін Г.Т. Напрями ефективного використання інвестицій для прискорення розвитку аграрного сектора України / Г.Т. Шкурін, О.Г. Коркішко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pav/2012_21/21-02.pdf.

52. Юрчишин В. До проблеми невідповідності суспільної долі сучасного вітчизняного селянства віковичним надбанням історично-селянського роду України / В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2011. – № 10.

53. Яворський М. Інноваційні проекти в аграрному секторі карпатського регіону / М. Яворський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cstei.lviv.ua/ua/item/761>.

54. Agro MBA – інновація для українського ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/agropoltika/experience/8892-agro-mba-innovacya-dlya-ukrayinskogo-rinku.html>.

55. Promoting Farm/Non-Farm Linkages for Rural Development - Case Studies from Africa and Latin America : [Електронний ресурс] / [B. Davis, T. Reardon, K. Stamoulis, P. Winters] ; Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/005/y4383e/y4383e00.htm#Contents>.

56. Study on Employment in Rural Areas : [Електронний ресурс] / Режим доступу: ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemployment/sera_report.pdf.

57. Wilkin J. Lepszy świat – polska wieś za 25 lat / Polska wieś 2025: wizja rozwoju [Pod red. J. Wilkina]. – Warszawa: Fundusz Współpracy, 2005. – S. 41-42.